

**T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**1950–1960 DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI
Yüksek Lisans Tezi**

**Hazırlayan
Süleyman ALICI**

**Danışman
Doç. Dr. Mehmet OKYAYUZ**

ANKARA– 2009

ABSTRACT
THE TURKISH FOREIGN POLICY 1950-1960

Süleyman ALICI

Master's Thesis

Department of International Affairs

Supervisor: Doç. Dr. Mehmet OKYAYUZ

June 2009, 82 pp.

The victory of the Democracy Front in Second World War is a milestone not only the world's political history and Turkey's political history, which is accelerate Turkey's the transition to political system with many party. With this Democrat Party who had an important ground in Turk political existence was built up and was to come into power in 14 May 1950 after 27'years one party management.

When Demokrat Party accession to power, some region qualify this "The Victory of the Democracy" but some region qualify this "counterrevolution". This comments were made with the consistent of Demokrat Party's attitudes of domestic policy.

The matter of this study is Demokrat Party's Foreign policy is already a matter subject commentate different assessment like domestic policy. The Foreign political events who's results recumbents to our day were laid the foundation in this term. Turkey sent his army to country with is out of his territory -Korea- for the first time in this term. The problem of the Kıbrıs was appear's in this years and entered to a multidimensional collaboration with USA in this period.

In this study Demokrat Party's on years power of Foreign political events and the factor's witch affects decision process in Foreign policy, the resources of this terms researched at great length. This study is comprise of introduction, four principal part, result and bibliography

ÖNSÖZ

II. Dünya Savaşı'nı Demokrasi Cephesi'nin kazanması dünya siyasi tarihi açısından olduğu kadar Türk siyasi tarihi açısından da bir dönüm noktası olmuş, Türkiye'de çok partili siyasi sisteme geçişi hızlandırmıştır. Bu sayede Türk siyasi hayatında önemli bir yeri olan Demokrat Parti kurulmuş ve 27 yıllık tek parti rejiminden sonra 14 Mayıs 1950'de iktidara gelmiştir.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi bazı kesimlerce “ Demokrasi'nin Zaferi ” olarak nitelendirilirken bazı kesimler tarafından “Karşı Devrim” olarak nitelendirilmiştir. Bu yorumlar Demokrat Parti'nin iç politikadaki tutumlarına göre yapılmıştır.

Bu çalışmanın konusu olan Demokrat Parti'nin dış politikası ise bu dönemde izlenen iç siyaset kadar farklı değerlendirmelere konu olmuştur. Sonuçları günümüze kadar uzanan dış politik olayların temeli bu dönemde atılmıştır. Türkiye ilk defa bu dönemde toprakları dışında bir ülkeye -Kore'ye- asker göndermiş, NATO'ya bu dönemde alınmıştır. Kıbrıs Sorunu bu yıllarda ortaya çıkmış, ABD'yle çok boyutlu işbirliğine bu dönemde girilmiştir.

Çalışmada, on yıllık Demokrat Parti iktidarı dönemindeki dış politik olaylar ve DP'nin dış politikada karar alma süreçlerini etkileyen faktörler, döneme ilişkin kaynaklar incelenerek detaylarıyla ortaya konulmuştur. Çalışma; giriş, dört ana bölüm, sonuç ve kaynakça kısımlarından oluşmaktadır.

Bu çalışmada benden desteğini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Okyayuz'a saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
haz.	: Hazırlayan
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
yay.	: Yayınlayan

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	i
ÖNSÖZ.....	ii
KISALTMALAR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM	7
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ABD’NİN TÜRKİYE’Yİ DESTEKLEMESİ	7
1.1. TRUMAN DOKTRİNİ	8
1.1.1. Truman Doktrini’nin Ortaya Çıkış Nedenleri	8
1.1.2. Truman Doktrini’nin Açıklanması	10
1.1.3. Truman Doktrini’nin Türk Dış Politikasına Etkileri	12
1.2. MARSHALL PLANI	13
1.2.1. Planın Oluşumu ve Uygulanması	13
1.2.2. Türkiye ve Marshall Planı	14
II.BÖLÜM	17
DEMOKRAT PARTİ’NİN İKTİDARA GELİŞİ, DÖNEMİN DIŞ POLİTİK GELİŞMELERİ VE DP’NİN TÜRK DIŞ POLİTİKASI’NA YÖN VERMESİ	17
2.1. DEMOKRAT PARTİ’NİN İKTİDARA GELİŞİ VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI	17
2.2. KORE SAVAŞI VE TÜRKİYE’NİN KORE’YE ASKER GÖNDERMESİ	20
2.3. TÜRKİYE’NİN KUZEY ATLANTİK PAKTI’NA (NATO) DAHİL OLMASI	23
2.4. BALKAN İTTİFAKI	27
2.5. BAĞDAT PAKTI (CENTO)	29
III. BÖLÜM	42
KIBRIS SORUNU VE MENDERES HÜKÜMETİ’NİN KIBRIS POLİTİKASI	42
3.1. KIBRIS MESELESİ’NİN ORTAYA ÇIKIŞI	42
3.2. TÜRKİYE’NİN KIBRIS KOMİSYONU	47
3.3. BİRİNCİ LONDRA KONFERANSI	48
3.4. 6-7 EYLÜL OLAYLARI	51
3.5. LONDRA VE ZÜRİH ANTLAŞMALARI	55

IV. BÖLÜM	59
27 MAYIS ASKERİ DARBESİYLE MENDERES HÜKÜMETİ'NİN DEVRİLMESİ, ABD'NİN VE BATI İTTİFAKI'NIN BU KONUDAKİ TUTUMLARI	59
4.1. 27 MAYIS ASKERİ DARBESİYLE MENDERES HÜKÜMETİ'NİN DÜŞÜRÜLMESİ	59
4.2. 27 MAYIS VE ABD	61
4.3. 27 MAYIS DARBESİ SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE ABD İLE BATI İTTİFAKI'NIN TÜRKİYE'YE KARŞI TUTUMLARI	68
SONUÇ	70
KAYNAKÇA	79

GİRİŞ

Ülkelerin dış politikalarını oluşturmalarında ve yapılandırmalarında en önemli etkenlerin başında siyasi yapıları ve bunlara etki eden faktörler yer almaktadır. Devletlerin yönetim biçimleri, iktidarı elinde bulunduranların ideolojileri ve dünyaya bakış açıları dış politikaların belirlenmesinde ana unsurunu teşkil etmektedir. Örneğin 1930'lu yıllarda Almanya'da nasyonal sosyalistlerin iktidara gelmesi, İtalya'da faşistlerin yönetimi elinde bulundurması, bu ülkelerin saldırgan bir dış politika izlemelerine neden olmuştur. Buna karşın demokrasinin büyük ölçüde yerleştiği liberal demokrasiyle yönetilen ülkelerin genel olarak uluslararası ilişkilerde uzlaşma kültürünü benimsediği ve sorunların barışçıl yöntemlerle çözülmesine öncelik verdikleri gözlemlenmektedir. Bu noktada, bir ülkede demokrasinin kökleşmesinin, o ülkenin dış politikasının daha barışçı ve uzlaşmacı bir temele oturmasına etki ettiğine dair bir değerlendirme yapılabilir. Günümüzdeki Avrupa Birliği ülkeleri buna en iyi örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye'de bugün bile tam anlamıyla yerleşemeyen demokratik anlayışın ve kurumların oluşturulması ise sancılı bir süreç sonunda olmuş, demokratik hayatın vazgeçilmez unsuru olan çok partili siyasi sistem, başarısız geçen iki deneme sonunda ancak Cumhuriyetin ilanından 23 yıl sonra olabilmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez çok partili siyasi sisteme geçiş denemesi Atatürk döneminde gerçekleşmiş ve kurtuluş savaşının önemli isimlerinden Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ve Refet Bey önderliğinde 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Kurtuluş savaşı sonrası Atatürk'le fikir ayrılığına düşen bu isimlerin kurduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Sait İsyanı'na karıştığı iddiasıyla kapatılmıştır. İkinci çok partili siyasi sisteme geçiş

denemesi sonucunda kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ise yine Atatürk döneminde Atatürk'ün isteğiyle Fethi Bey tarafından 12 Ağustos 1930'da kurulmuş fakat kısa bir süre sonra rejim karşıtı faaliyetlere destek olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan siyasi ve ekonomik şartlar iki defa denenen fakat istenilen sonuca ulaşılamayan çok partili siyasi sisteme geçişin artık gerçekleştirilmesi gerektiğini işaret etmekteydi. II. Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında ekonomide ciddi bir daralma baş göstermiş, ekonomideki bu daralma satın alma gücü sürekli düşen halkın daha da fakirleşmesine neden olmuştu. Artan savunma masrafları bütçe açıklarının oluşmasına neden olmuş ve bütçe açıkları da vatandaşa yüklenen ağır vergilerle kapatılmaya çalışılmıştı. Bütün bu uygulamalar geniş kitleler arasında tek parti yönetimine karşı hoşnutsuzluğun oluşmasına neden olmuştu. Ülkeyi yönetenler bu ekonomik ve sosyal sıkıntıların aşılması için dış yardımların sağlanması gerektiğini tespit etmişlerdi. Bu dış yardımların sağlanması için Türkiye'nin dış dünya tarafından totaliter olarak algılanan ve tek partili bir sisteme dayanan rejiminin daha demokratik hale getirilmesi gerekmektedir zira II. Dünya Savaşı'ndan güçlenerek çıkan Demokrasi cephesiydi. Bütün bu nedenleri göz önünde bulunduran İnönü, çok partili siyasi sisteme geçilmesine müsaade ederek Demokrat Parti'nin kurulmasına onay verdi.

Demokrat Parti'yi CHP'nin içinden çıkan milletvekilleri kurdu. Kurtuluş Savaşı'nın " Galip Hocası " olarak bilinen ve Atatürk'ün son Başbakanı olan Celal Bayar, I. Meclis'te milletvekili olan ve İstiklal Mahkemeleri'nde savcılık yapan Refik Koraltan, Tarih Profesörü Fuat Köprülü ve 1932'den beri CHP milletvekili olan Adnan Menderes Demokrat Parti'nin dört kurucusu oldu. Bu isimler Demokrat Parti'yi kurmadan önce CHP içerisinde muhalif hareketlerin başını çekmiş ve sistemin daha demokratik ve hürriyetçi bir yapıya bürünmesi için daha sonraları " Dörtlü Takrir " adıyla adlandırılacak önergeyi meclise

vermişlerdi. Bu önerge mecliste büyük tartışmalar yaratmış Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan CHP'den ihraç edilmişti.

Halkta, tek parti yönetimine karşı duyulan hoşnutsuzluğun yarattığı havanın da etkisiyle Demokrat Parti, kısa bir süre içerisinde geniş kitleler tarafından benimsenmiş ve yargıçların denetiminde yapılan ilk genel seçimler neticesinde 14 Mayıs 1950'de iktidara gelmiştir.

Bu çalışmada; yukarıda belirtilen şartlar altında kurulan ve iktidara gelen Demokrat Parti'nin, iktidarı boyunca izlediği dış politika ve izlenen bu dış politikada Amerika Birleşik Devletleri'nin ne derecede etkili olduğu incelenmektedir. Çalışma, şu sorunsallardan hareketle ortaya çıkmıştır; Menderes Hükümeti'nin dış politikadaki karar alma süreçlerinde neler etkili olmuştur? II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'yi ABD ve Batı ittifakına yönelten nedenler nelerdir? Türkiye'yi ABD ve Batı ittifakına iten sürekli ve etkili bir Sovyet tehdidi var mıdır? Yoksa Menderes Hükümeti böyle bir tehdidi sürekli olarak gündemde tutup ABD ve Batı ittifakından mali ve askeri yardım sağlamak ve bölgesinde askeri güvenceler elde etmek amacıyla mıdır? Bu dönemde Menderes Hükümeti'nin izlemiş olduğu dış politikada Türkiye'nin ve ABD'nin çıkarları ne derecede örtüşmektedir? Her iki ülkenin çıkarları doğrultusunda Türkiye gerek Ortadoğu'da gerekse Balkanlarda ne tür girişimlerde bulunmuştur ve bu girişimler ne kadar başarılı olmuştur? 27 Mayıs Askeri Darbesi ve ABD arasında bir ilişki var mıdır? Menderes'in ABD'den alınan yardımları sanayileşmede kullanmak istemesine ABD neden karşı çıkmış ve Türkiye'ye yaptığı yardımları neden azaltmıştır? Menderes Hükümeti'nin son dönemlerinde izlemek istediği çok yönlü dış politika anlayışı ve bu yönde atılan adımlar 27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleşmesinde etkili olmuş mudur? Çalışmada bu sorulardan hareketle 1950-60 dönemindeki dış politik olaylar detaylı olarak incelenmiş ve bu sorular ışığında gerekli analizler yapılmıştır.

Bu dönemde izlenen politikaların tartışmaya açık yönlerinin bulunduğu daha önce yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır. Türkiye'nin NATO'yla ve ABD'yle olan yakın ilişkileri, ABD yardımları ve Sovyetler Birliği'ne karşı tutumu, Orta Doğu, Balkanlar ve Kıbrıs'ta izlenen politikalar uzun yıllar tartışılmış ve bu konuda yazılan kitapların büyük bir çoğunluğunda Demokrat Parti ve Adnan Menderes eleştirilmiştir. Bu çalışmanın amacı kendi bakış açımıza ve ideolojilerimize göre tarihi yargılamak değil konuyu tarafsız bir şekilde ortaya koymak ve bu dönemde izlenen dış politikaya etki eden faktörleri analiz edip değerlendirmektir.

Ayrıca çalışma, 27 Mayıs ve ABD ilişkisine yönelik ortaya koyduğu veriler ve değerlendirmeler dolayısıyla konuya farklı bir bakış açısı sunmaktadır. 27 Mayıs Askeri Darbesi'ne yönelik yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda 27 Mayıs sürecine gelinmesinde etkili olan iç politik nedenler üzerinde durulmuştur. Fakat bu çalışmada darbenin iç politik nedenleri yadsınmadan dış politik nedenlerinin de olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu noktada karşımıza Türkiye-ABD ilişkileri çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'yle ABD arasındaki sıkı müttefiklik ilişkilerinin nasıl oluştuğu ve 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı döneminde ilişkilerin ne aşamaya geldiği ortaya koyulmuştur. Menderes ile ABD arasında ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı oluşan fikir ayrılıklarının iç dinamikleri nasıl etkilediği ve darbe sürecinde ABD'nin ne tutum izlediği çalışmada dönemin önemli devlet adamlarının, gazetecilerinin, diplomatlarının yazdığı kitaplar, anılar incelenerek ortaya koyulmuştur. Anıların ve kişisel gözlemlerin taraflı olabileceği ve olaylara tek taraflı bir bakış açısı sunabileceği gerçeğinden hareketle çalışmada, konuyla ilgili yazılan anılar ve kişisel gözlemlerden sadece tarihi olayları anlamamızı sağlayan neden sonuç ilişkisi içerisinde tutarlı olanları ve döneme dışarıdan bakıp olabildiğince objektif olanları yer almıştır.

Bu anlamda çalışmada neden sonuç ilişkisine dayanarak nesnel bir bakış açısıyla dönemin siyasi aktörlerini suçlama ya da övme kaygısından

uzak bir şekilde tarihsel olaylar ortaya konulmuş ve bu olaylardan hareketle gerekli analizler yapılmıştır.

Çalışma kapsamında öncelikle I. Bölümde, Türkiye'nin ABD ve Batı ittifakıyla yakınlaşması sonucunu ortaya çıkaran Truman Doktrini ve Marshall Planı ele alınmıştır. Truman Doktrini'nin ortaya çıkış nedenleri ve Türk Dış politikasına etkileri incelenmiş, daha sonra Marshall Planı'nın oluşumu ve Avrupa ile Türkiye'ye bu kapsamda yapılan yardımlar incelenmiştir. Bu iki olay her ne kadar DP döneminden önce gerçekleşmiş olsa da sonuçları itibariyle bu dönemi yakından ilgilendirmiş ve etkilemiştir.

II. Bölümde ise Türk siyasi hayatında çok partili sisteme geçilmesi sonucunda kurulan Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ve DP Dönemi Türk Dış Politikası'nda meydana gelen olaylar ele alınmıştır. Yine aynı bölümde, Türkiye'nin NATO'ya katılması incelenmiş ve o dönemdeki Türk-Amerikan ilişkileri ele alınarak Türkiye'nin NATO ittifakı içine alınmasında Menderes Hükümeti'nin oynadığı rol değerlendirilmiştir. Ardından, Menderes Hükümeti'nin Orta Doğu ve Balkan politikaları incelenmiştir. Bağdat Paketi'nin kuruluşu ve bu paketin Menderes Hükümeti'nin Orta Doğu politikası için olan önemi de ayrıntılı olarak bu bölümde ele alınmıştır. Türkiye'nin o dönemdeki ulusal güvenlik anlayışı çerçevesinde izlediği politikalar ve bu politikaların Türk ve Amerikan çıkarları açısından ne dereceye kadar örtüştüğü de bu bölümde değerlendirilmiştir.

III. Bölümde Menderes Hükümeti'nin Kıbrıs politikası irdelenmiştir. Kıbrıs meselesinin ortaya çıkışı ve Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'na bakışı ele alınmış, Menderes Hükümeti'nin oluşturduğu Kıbrıs Komisyonu'nun ortaya koyduğu Türk tezleri ve bu tezlerin nasıl savunulduğu incelenmiştir. Ayrıca İstanbul'da 6-7 Eylül 1955'te meydana gelen Yunan karşıtı olayların Menderes Hükümeti'nin iç ve dış politikalarında nasıl bir dönüm noktası haline geldiği yorumlanmıştır. Bölümün sonunda Londra ve Zürih

Antlaşmaları'nın imzalanması ve Türkiye'nin bu antlaşmalarla elde ettiği hukuki statünün önemi değerlendirilmiştir.

IV. Bölümde ise Adnan Menderes Hükümeti'nin 27 Mayıs Askeri Darbesi sonucu iktidardan düşürülmesi ele alınmıştır. 27 Mayıs ve ABD ilişkisine yönelik bugüne kadar yapılan araştırmalar incelenerek, 27 Mayıs darbesinde ABD'nin rolü değerlendirilmiştir.

I.BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ABD'NİN TÜRKİYE'Yİ DESTEKLEMESİ

II. Dünya Savaşı'nı Almanya ve Japonya'nın başını çektiği devletler kaybetmiş, Nazi Almanya'sı ve Japon imparatorluğu tarihe karışmıştır. Fakat bu savaşın bitiminin ardından daha savaş yıllarında kendini gösteren bir rekabet ortaya çıkmış, bir tarafta kendisini demokrasinin ve hür dünyanın temsilcisi olarak gösteren kapitalist Amerika Birleşik Devletleri'nin başını çektiği koalisyon, diğer tarafta Doğu Avrupa'yı Hitler Almanya'sının hegemonyasından kurtardığını düşünen Marksizm-Leninizm birleşiminden doğan Sovyetler Birliği. Bu iki cephenin ve iki süper gücün amansız çekişmesi 1945 yılından sonra her alanda kendini göstermeye başlamış ve bu mücadele dünyanın en stratejik noktalarından birine sahip olan Türkiye topraklarına sıçramıştır. Sovyetler kendi güvenliğini bahane ederek boğazlar üzerinde hak talebinde bulunmuş ve Türkiye'den toprak istemeye başlamıştır. ABD ise Sovyetler yayılmacılığını engellemek için Türkiye'yi önemli görmüş ve kendi cephesine çekmek için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin başlangıcını Türkiye'ye yönelik uyguladığı Truman Doktrini oluşturmuştur. Bu doktrin çerçevesinde verilen yardımları Marshall yardımları takip etmiştir. Bu bölümde bu iki konu üzerinde durulacaktır. Zira bu iki olayın nedenleri ve sonuçları bilinmeden Menderes Hükümeti'nin işbaşına geldiği dönemin dış politik şartları anlaşılabilir.

1.1. TRUMAN DOKTRİNİ

1.1.1. Truman Doktrini'nin Ortaya Çıkış Nedenleri

II. Dünya Savaşı sonrası Sovyet Rusya'nın yayılcı politikaları belirgin bir hal almıştı. Sovyet Rusya'nın üç temel amacı bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi Türkiye üzerinden boğazlara hakim olma çabasıydı. İkincisi İran üzerinden Ortadoğu petrolü ve Basra Körfezi'ni ele geçirme planıydı. Üçüncüsü ise Yunanistan ve Türkiye üzerinden Ege ve Akdeniz'e açılma isteğiydi.

Görüldüğü gibi bu üç istikamet geleneksel olarak İngiltere'nin Rusya'ya karşı 19. Yüzyıl'daki en hassas noktalarını oluşturmaktadır. Fakat II. Dünya Savaşı İngiltere üzerinde öyle bir tahribat yaratmıştı ki, artık İngiltere'nin bu bölgeleri savunmak için Sovyet Rusya'nın karşısına çıkacak hali yoktu. İngiltere şunu da görüyordu ki, yeniden canlanan Rus emperyalizminin karşısına dikilebilecek tek kuvvet Amerika Birleşik Devletleriydi. Bundan dolayı İngiltere 1947 Şubat'ında Amerikan hükümetine, biri Türkiye diğeri Yunanistan hakkında olmak üzere iki memorandum (muhtıra) verdi. Bu memorandumlarda, Türkiye'nin Batı savunması için ehemmiyeti belirtilerek Türkiye'ye hem ekonomik hem askeri yardım yapılması gerektiği, İngiltere'nin bu yardımları yapamayacağı ve hatta Yunanistan'daki askerlerini dahi geri çekmek zorunda bulunduğu ve dolayısıyla sorumluluğun Amerika'ya düştüğü belirtildi.¹

Bölge ülkelerinden Yunanistan ciddi iç karışıklıklarla karşı karşıyaydı. Yunanistan hükümeti ekonomik sıkıntılar, grevler, isyanlarla baş etmekte zorlanıyordu. Bu gelişmeler ülkedeki komünist gerillaların giderek güçlenmesine neden oluyordu. Yunanistan'daki iç durumun bu

¹ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, (14.baskı), İstanbul, Alkım Yayınları, 2004, s.441.

karışıklığından dolayı İngiltere ve Amerika, komünist gerillaların yönetimi ele geçireceğine inanır bir duruma gelmişlerdi. Yunanistan'daki durumu izlemek üzere gönderilen bir Amerikan Komisyonu'nun 1947 Mart'ında verdiği raporda, ülkedeki karışıklığı önlemek için büyük bir askeri işgalin kaçınılmaz olduğu belirtiliyordu. Bu raporun açıklanmasından sonra ABD o zamana kadar olan siyasetini değiştirdiğini ve Sovyet yayılmacılığını önlemek için evrensel bir sorumluluk alması gerektiğini içeren propaganda yapmaya başladı.²

Sovyet tehdidi bir diğer bölge ülkesi olan Türkiye için de geçerliydi. II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetlerin Boğazlar üzerinde emelleri söz konusuydu. Sovyetlerle Türkiye arasındaki anlaşmazlık giderek büyüyordu. Sovyetler açık bir şekilde Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni tartışmaya açıyor, Boğazlar'dan hak talebinde bulunuyordu. Ayrıca Brest Litovsk ve Moskova Antlaşmaları'na rağmen Türkiye'den Sarıkamış, Kars, Ardahan ve Artvin vilayetlerini almayı talep ediyordu.³

Truman Doktrini Türkiye açısından önem arz ediyordu. Türkiye II. Dünya Savaşı boyunca ekonomik açıdan zor günler geçirmişti. Ülkede ekonomik bir daralma söz konusuydu. Savaş sonrası ortaya çıkan Sovyet tehdidi nedeniyle seferberlik ilan edilmiş 1,5 milyona yakın asker silah altına alınmıştı. Hükümet artan savunma harcamalarını karşılamakta zorlanıyordu. Türkiye doktrin sayesinde gelecek ekonomik ve askeri yardımlarla rahatlayacağını ve problemlerini çözeceğini umut etmekteydi. Ayrıca Sovyet tehdidine karşı ABD'nin ve batı dünyasının desteği olmaksızın bir şey yapamayacağını bilincindeydi.⁴

Doktrin'in ortaya çıkmasındaki bir diğer neden ise Avrupa'nın güvenliğiydi. Avrupa'nın güvenliği açısından Yunanistan ve Türkiye kritik bir

² Hüseyin Bağcı, Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar, METU Press Yayınları, 2001, s.5.

³ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.7.

⁴ Oral Sander, Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1979, s.20.

yerdeydi. ABD, Avrupa'nın güvenliğini sağlama açısından bu iki ülkenin komünist tehlikeden arınması ve kendi eksenine girmesini istemekteydi.⁵

1.1.2. Truman Doktrini'nin Açıklanması

Başkan Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'de kendi adıyla anılacak bu doktrini açıkladı. Truman'a göre Amerika, komünizm tehlikesi altında bulunan devletlere mali ve askeri yardım yapmalıydı. Bu amaçla Kongre'den 400 milyon dolar kullanma izni istedi. Kongre'nin 22 Mayıs'ta bu isteğini kabul etmesi üzerine Türkiye'ye 100 milyon, Yunanistan'a ise 300 milyon dolar yardım yapıldı. Bu yardımların dışında bu ülkelere askeri ve sivil danışmanların gönderilmesi kararlaştırıldı. Buradaki amaç bu ülkelerin Sovyetler Birliği'ne karşı askeri ve ekonomik açılardan güçlendirilmesiydi.

Türk hükümeti Truman Doktrini'nin ilanını memnuniyetle karşıladı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bu vesileyle bir mesaj yayınladı. İnönü yayınladığı mesajında şunları kaydetti:

“Büyük Amerika Cumhuriyeti'nin memleketimiz ve milletimiz hakkında beslemekte olduğu yakın dostluk duygularının yeni bir örneğini teşkil eden bu sevinçli olayı her Türk alkışlamaktadır... Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ve Yunanistan'a yardım etme kararını vermesi Birleşik Amerika'nın cihan barışının devam ve teyidi uğrunda kendisine düşen büyük rolü tamamıyla benimsediğini gösteren parlak ve ümitlerle dolu bir işarettir... İkinci Cihan Harbi sırasında ve savaşın fiilen sona ermesinden sonra milletimizin ispat ettiği yüksek meziyet ve ideallerin dünya efkârı umumiyesi tarafından takdir edildiğini gösteren bu yardım, Türkiye'ye zaruri ve normal savaş malzemesinin bir kısmını temin etmek suretiyle,

⁵ Oral Sander, a.g.e., s.12.

savaş sonunda düşmüş bulunduğumuz iktisadi güçlüklerin kısmen giderilmesinde de ferahlatıcı bir etken olacaktır.”⁶

Truman Doktrini genel olarak Türk kamuoyunda da memnuniyetle karşılandı. ABD'nin yalnızcılık politikasını bir kenara bırakarak, bundan sonra sözle değil fiiliyatla da hür dünyaya yardım edeceğini düşünen birçok kişi bu memnuniyetlerini açıkça ifade ettiler. Türk Gazeteleri, Doktrin'in yararlarını anlatan haber ve köşe yazılarıyla dolmaya başladı. Türkiye'ye bir taarruzun, bundan böyle ABD'ye bir taarruz olacağını düşünenler, Sovyet tehdidinin ortadan kalkacağını yazmaktaydılar. Bazı yazarlara göre ise, Türkiye artık uygar dünyanın ileri karakolu olmuştu. Doktrinle 1946'da başlayan çok partili sistem de garanti altına alınmıştı. ABD'nin kusursuz kurtarıcı olarak algılandığı bu süreç içinde 5 Nisan 1946'da Amerikan zırhlısı Missouri'nin, 16 ay önce ölmüş Büyükelçi Münir Ertegün'ün cenazesini getirerek ABD'nin Türkiye'yi desteklediğini simgeleyen ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı İnönü'nün “Amerikan gemileri bize ne kadar yakın olursa o kadar iyi olur” demesi günün atmosferini yansıtıyordu. Bu atmosferde 1947 Truman Doktrini güvenlik açısından bürokrasi, ilerisi için sağlam güvence ve kredi bulmak açısından da yeni burjuvazi tarafından memnuniyetle karşılandı ve sesi duyulmayan çok cılız solcu muhalefetin dışında tüm ülkede büyük kabul gördü.⁷

Truman Doktrini'nin ilanıyla, soğuk savaşın iç ve dış gerekleri, karşılıklı olarak ideolojik ilkelere seslenme kılıfı altında birbirlerini beslemeye başladı. Her ikisi de evrensel görüşler olan liberalizm ve komünizm, karşılıklı olarak birbirlerini dışladılar. Böylece, her iki taraf da, tüm dünyayı ideolojik kavganın politikasındaki üstünlükten ayrılamayacağı bir arena olarak algılamaya başladı. Bir ülke ya Sovyet ya da ABD Bloğu içindeydi. Bunun ortası yoktu.⁸

⁶ Mehmet Gönlübol, Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Siyasal Kitabevi Yayınları, 1996, s.216.

⁷ Baskın Oran, Akay Akdevelioğlu, Türk Dış Politikası Cilt: 1 (1919 - 1980), s.493,532.

⁸ Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükselişi ve Düşüşleri, (Çev. Birtane Karanakçı), İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1989, s.437.

1.1.3. Truman Doktrini'nin Türk Dış Politikasına Etkileri

Truman Doktrini'nin açıklanması Türk Dış Politikası'nın tamamıyla batıya yönelmesine neden olmuştur. Türkiye Sovyet tehdidine karşı kendisine sığınacak bir liman olarak ABD ve Batı ittifakını görmüştür. Bu amaçla temel hedef batı blokunun içerisinde yer almak ve bu oluşumlara aktif olarak katılmak olarak belirlenmiştir.

Truman Doktrini'nin Türk Dış Politikası'nda göstermiş olduğu en somut etkilerden biri Ortadoğu ve Arap Dünyası'na karşı izlediği politikadaki değişimdir. Türkiye Truman Doktrini'nin açıklanmasına kadar Arap-İsrail sorununda Arap ülkelerinin siyasetini desteklemişti. Ancak ABD'den yardım almaya başladıktan sonra, ABD'nin de etkisiyle bu konudaki siyasi tutumunu değiştirmeye başladı. Önceleri bağımsız bir Arap Devleti'nin kurulmasını savunan Türkiye, şimdi kuruluşundan dokuz ay sonra İsrail Devleti'ni resmen tanıyor ve Yahudi asıllı vatandaşlarının İsrail'e göç etmeleri için gerekli izni veriyordu. Arap ülkelerine karşı takınılan bu tavır, daha sonraları bölge ülkeleri ile yıllarca sürecek olan bozuk ilişkilerin de temelini oluşturdu.⁹

Öte yandan, 1949'da toplanan Asya Devletleri Kongresine de 'Asyalı değil Avrupalı bir devlet olduğu' gerekçesiyle katılmayan Türkiye, yüzünü tamamen Batı'ya döndü. Dış politika hedeflerini, Batı'nın dış politika hedefleriyle uyumlaştırma çabası içine girdi. 1955'de Bağlantısızlar Hareketi'nin ortaya çıktığı Bandung Konferansında bu tutum daha da belirginleşmiştir.¹⁰

⁹ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.9.

¹⁰ Baskın Oran, Atay Akdevelioğlu, a.g.e., s.537.

1.2. MARSHALL PLANI

1.2.1. Planın Oluşumu ve Uygulanması

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı büyük tahribatlar nedeniyle Avrupa Devletleri çok zor günler geçiriyor, iktisadi ve mali açılardan zorluk çekiyorlardı. Tüm Avrupa ülkelerinde sosyalist akımlar giderek güç kazanmaktaydı. Bu durum ABD'nin dünya üzerindeki ekonomik amaçlarına ve stratejik hedeflerine ters düşmekteydi. Ayrıca ABD'nin sahip olduğu sanayi büyük bir mal fazlasına sahipti. Bu malların Avrupa pazarında tüketilmesi için, Avrupa ekonomisinin gelişmesi gerekiyordu. Ancak Avrupa'nın bu malları satın alabilecek ne gücü ne de parası vardı. Bu mali yardım sayesinde ABD malları, Avrupa'da tüketilmeye başlayacaktı. Yani Avrupa'ya verilen mali yardım yine ABD ekonomisine geri dönecekti.

Amerika, Avrupa'ya yapacağı yardım için bir formül aradı ve bu formül Dış İşleri Bakanı George Marshall'ın 5 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesinde verdiği bir nutukta açıklandı. Marshall Planı adını alan bu teklifi görüşmek üzere 27 Haziran 1947'de Paris'te bir toplantı yapıldı. Amerika 3 Nisan 1948 de Dış Yardım Kanunu çıkardı. Dış Yardım Kanunu'nun çıkması üzerine 16 Avrupa ülkesi, 16 Nisan 1948'de Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nı kurdular.¹¹

Marshall Planına karşılık Sovyetler cephesi de boş durmadı, uyduları ile arasındaki ekonomik münasebetleri ve işbirliğini sıkılaştırmak için Molotov Planı adını verdiği ikili ticaret sistemini kurdu.

Belli bir süre düzenli olarak yapılan Marshall Yardımları'nın, Avrupa'ya aktarılması, Soğuk Savaş'ın şiddetlenmesiyle giderek azaldı. Çünkü özellikle 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi işgaliyle başlayan Kore

¹¹ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.361.

Savaşı'ndan sonra, ABD'nin savunma harcamaları hızla artmıştı. Bu durumda, Avrupa'ya aktarılan yardımlar azala azala sona erdi. Zaten 1949'da NATO'nun kurulmasıyla, Batı Avrupa'da Amerika'nın liderliğinde bir askeri blok oluşturulmuştu. Kore Savaşı'nın başlamasıyla, Avrupa'ya yönelik ekonomik yardımlar, askeri yardımlara dönüştürüldü ve NATO çerçevesinde verilmeye başlandı. Marshall Planı da 1953'de resmen sona erdirildi.¹²

1.2.2. Türkiye ve Marshall Planı

Siyasal alanda ortaya çıkan Truman Doktrini'nin ekonomik anlamda uzantısını Marshall yardımları oluşturmaktaydı. Marshall yardımlarındaki temel amaç bir önceki başlık altında belirtildiği gibi Avrupa ülkelerine yardım yapmaktı. İlk etapta Türkiye'ye herhangi bir yardım planlaması yapılmamıştı. Türkiye bu yardımlardan faydalanmak için Paris toplantısında ABD'den talepte bulundu. Bu talepleri içeren bir raporu ABD'li yetkililere sunan Türk tarafı savaş dolayısıyla kesintiye uğrayan ekonomik kalkınma planının tekrar yürürlüğe girmesi için bu yardımı istediklerini belirtti. Bu raporu inceleyen ABD'li yetkililer Marshall Yardımları'nın sadece II. Dünya savaşında zarar gören Avrupa ülkelerine verilebileceğini belirterek Türkiye'nin bu yardımlardan faydalanamayacağını vurguladılar.

ABD, Plan içine alınabilmesi için Türkiye'nin kalkınma planında, Marshall Planı'nın ruhuna uygun bazı değişiklikler yapmasını istiyordu. Verilecek yardım tarımsal üretimin artırılması, tarım aletlerinin modernizasyonu ve ulusal ulaşım sisteminin yenilenmesi için kullanılmalıydı. Kalkınma planının bu şekilde yenilenmesiyle Türkiye, Avrupa'nın yeniden imarı programına katılan diğer ülkeler için bir gıda ve hammadde deposu haline gelebilecekti. Sanayi alanındaysa, değerli madenlerin, özellikle ABD savunması için büyük önem taşıyan kromun çıkarılmasına önem verilmeliydi. Türkiye bu istekleri yerine getireceğini bildirdi. ABD böylece Türkiye'nin

¹² William Mc Neil, Dünya Tarihi, (Çev.Alaattin Şenel), Ankara, İmge Yayınları, 1994, s.573.

Marshall Planı'ndan yararlanabilmesini kabul etti. Bu doğrultuda Türkiye'ye 1948-1952 döneminde toplam 352.000.000 dolar tutarında yardım yapıldı. Yardımların 175.000.000 dolarlık kısmı, Amerikan piyasalarından mal satın alınması için verilen doğrudan yardımlardı. Doğrudan yardımların 84.000.000 doları borçlanma, 73.000.000 doları hibe ve 17.000.000 doları da şarta bağlı yardım olarak verildi. Geriye kalan 177.000.000 dolarlık bölümse OEEC Ülkeleri'nden mal satın alınması için verilen dolaylı yardımlardı.¹³

Truman Doktrini'nde olduğu gibi, Marshall Planı da Türk kamuoyunda, Dışişleri Bakanı Sadak'ın deyimi ile 'basit bir iktisadi düzenleme çerçevesini çok aşan' ve siyasal niteliği ağır basan bir düzenleme olarak görülmüş, batı dünyasının içine girmedi önemli bir aşama biçiminde yorumlanmıştır. Ulus Gazetesi'nin baş makalesinde OEEC çerçevesinde yapılan 16'lar Paris Konferansı'nın asıl siyasal yönü üzerinde durulmakta ve şöyle denmektedir: "Gerçekten 16'lar toplantısı yalnız bir iktisadi kalkınma değil, bütün dünyanın kader ve istikbalidir, Avrupa bu davada bir coğrafi mefhum değil bir demokratik semboldür."¹⁴

İktisadi İşbirliği Türkiye İcra Komitesi Başkanı Mr. Russell 1 Ocak 1950'de "Marshall yardımı dolayısı ile Türkiye'nin nurlu ufuklara gittiğini" belirtmiş, böylece bizim politik hayatımıza da 'Nurlu Ufuklar' deyimi yerleşmiştir. Russell'in bu açıklamasından iki gün sonra Amerika'nın Türkiye'deki büyükelçisi "Türkiye'nin askeri ve ekonomik yardımdan azami şekilde faydalandığını" açıklamış, sonra da sözlerini şöyle bitirmiştir: "Türkiye dayandıkça yakın doğu emniyettedir."¹⁵

Truman Doktrini Yunanistan ve Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı güvenceye alınmasını sağlarken, Marshall Yardımı da ABD'nin Batı Avrupa üzerinde daha fazla etkili olması sonucunu doğurdu ve komünist olmayan

¹³ Baskın Oran, Atay Akdevelioğlu a.g.e., s.541-542.

¹⁴ Oral Sander, a.g.e., s.48.

¹⁵ Namık Behramoğlu, Türkiye Amerikan İlişkileri, Yar Yayınları, 1973, s.1.

Ülkelerin çoğuna askeri ve ekonomik yardım programlarının başlatılmasını sağlamış oldu.¹⁶

Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla Dünya iki kutuplu bir düzene doğru kaymaya başlamıştır. ABD Truman Doktrini'yle geleneksel dış politikasını bırakıp, dünya siyasetinde aktif bir rol almaya başlamış, İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı yardımları kendisi yapmaya başlamıştır. Marshall yardımlarıyla da ABD, Avrupa ülkelerini hem ekonomik hem de siyasi aıdan kendine bağımlı hale getirmeye başlamıştır. Ayrıca ABD, Sovyet tehdidine karşı Türkiye'ye aıık bir şekilde destek verdiğini tüm dünyaya ilan etmiş bulunmaktadır. Doktrin'in Türkiye aıısından bir diğer önemli sonucu ise Türkiye'deki tek partili rejimin ve dolayısıyla " Milli şef " döneminin sona ermesine neden olması ve Türkiye'deki iktidarı serbest seıimlerin yapılması iıin zorlaması olmuştur. Bir sonraki bölümde bu serbest seıimlerin yapılması sonrası iktidara gelen Demokrat Parti ve onun dönemindeki dış politik olaylar ele alınacaktır.

¹⁶ Abdülkadir Baharııek, "Soğuk Savaşın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası zerindeki Etkileri" s.67.

II.BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ, DÖNEMİN DIŞ POLİTİK GELİŞMELERİ VE DP'NİN TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NA YÖN VERMESİ

II. Dünya Savaşı'nı totaliter ve faşist rejimlerin kaybetmesi buna karşılık demokrasi cephesinin kazanması ve savaştan güçlenerek çıkması ister istemez Türkiye'yi de etkilemiş, bir yandan Sovyet tehdidi karşında kendini yalnız hissetme psikolojisi, diğer yandan içeride tek partili yönetime karşı ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı duyulan tepki, ülkeyi daha önceki yıllarda denenip başarısız olan çok partili sisteme geçişe yöneltmiştir. Çok partili sisteme geçişle birlikte Demokrat Parti iktidara gelmiş, 10 yıl süreyle ülkeyi yönetmiş ve dış politikaya yön vermiştir. Bu bölümde Demokrat Parti dönemindeki dış politik olaylar neden ve sonuçlarıyla incelenecek ve bu neden sonuç ilişkileri içerisinde analizler yapılacaktır.

2.1. DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI

Çok partili siyasal sisteme geçiş sonrası yapılan ikinci genel seçimlerde, DP oyların %53'ünü, CHP ise %40'ını aldı. DP 408 milletvekili çıkarırken, CHP 69 milletvekili çıkarabildi. Bu sonuçlar sonrasında İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığı'ndan ayrılmış, yerine Celal Bayar, Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olmuştur. Adnan Menderes Başbakan olarak atanırken, tarih profesörü olan Fuat Köprülü Dış İşleri Bakanı, Refik Koraltan ise Meclis Başkanı olmuşlardır.

Yeni kurulan hükümetin dış politikadaki yönü batı ittifakı ve ABD olmuştur. CHP döneminde başlayan dış politikadaki ABD ve batı ittifakına

yönelim DP döneminde de devam etmiş dış politikanın temel esaslarını şu 3 madde oluşturmuştur;

- a) Sovyet yayılcılığının önlenmesi,
- b) Batı ile ekonomik ve siyasi alanlarda ortak işbirliği,
- c) Kıbrıs'ın taksimi.¹⁷

Bu temel esaslar doğrultusunda bir dış politika izleneceği daha seçimin hemen sonrasında DP'lilerin beyanlarından anlaşılmaya başlanmıştır. Fuat Köprülü seçimin hemen sonrasında basına yaptığı açıklamada, "Dış politikada hiç bir değişikliğin olmayacağını ekonomik yapının güçlendirilerek yabancı sermayenin önünün açılacağını üretimin arttırılmasına çalışılacağını" vurguladı.¹⁸

Başbakan Adnan Menderes ise 29 Mayıs 1950'de hükümet programını açıklarken, dış politikanın esasıyla ilgili şunları söyledi: "*Ülkeye yabancı sermaye getirmek için ne gerekiyorsa yapılacak.*"¹⁹

Yine Fuat Köprülü Menderes'in açıklamasından bir gün sonra Brüksel'de yaptığı konuşmasında "*İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana batıya dönük olan dış politika daha aktif bir halde aynı istikamette devam edecektir*" dedi.²⁰

Muhalefetteki İsmet İnönü ise dış politika konusunda DP ile tam bir uyum içerisinde olduklarını 25 Ekim 1951'de İstanbul'da yaptığı basın açıklamasında şu sözlerle ifade ediyordu:

"Dış mesele üzerine esasen bizim memlekette prensip ayrılığı ve fikir ayrılığı yoktur. Gerek biz iktidarda iken, gerek biz iktidardan çekildikten sonra memleketin bütün siyasi partileri yani dünkü iktidar ve bugünkü iktidar dış meselede başlıca

¹⁷ Hüseyin Bağcı, Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar, s.38'den Kunalalp, Zeki: Sadece Diplomat, İstanbul, 1981 s.96.

¹⁸ Cezmi Eraslan, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Durmuş Yalçın v.d. Ankara, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004, s.549.

¹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 30.05.1950.

²⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 01.06.1950.

*vazife olarak memleket müdafaası, memleket emniyetini sağlam esaslara dayamak, bütün memleket müdafaasında toplu ve yekpare idare etmekten başka bir hedef gütmemektedir. Bunun temelleri ittifaklarımız, Birleşmiş Milletler ideali, Amerika dostluğu hep aynıdır.”*²¹

Menderes Hükümeti dış politikada tarafsızlık siyasetinin amansız bir karşıtıydı ve bu konuda hiçbir şekilde esneklik göstermedi. İktidara gelmesinden önce bile Demokrat Parti tarafsızlık politikasına karşı olduğunu gösteren bir tavır takınmıştı. Başbakan Adnan Menderes'in kurduğu yeni hükümet batı taraftarı bir siyaset gütmeyi hedefliyordu. Türkiye'nin Batı'ya anlaşmalarla bağlılığı, özellikle Menderes Hükümetleri döneminde Türk-Amerikan ilişkileri şekline dönüştü. Menderes Hükümetinin algılaması, Türkiye'nin dış politika çıkar ve hedeflerinin Batı'nın dış politika çıkar ve hedefleri ile dengelenmesi için Amerika Birleşik Devletleri ile çok sıkı bir işbirliğine girmenin zorunlu olduğuna dayanıyordu. Menderes Hükümeti'nin dış politikasının temeli Sovyetler Birliği karşıtı bir tutum ve ABD ile çok sıkı bir dostluk ilişkisi arzusuna dayanıyordu. Menderes Hükümeti, ABD ile çok boyutlu ilişkiye girmenin formal bir güvenlik garantisinden daha yararlı olacağı inancını taşıyordu. ABD'nin böyle bir yaklaşıma ilgi göstermemesi üzerine Menderes Hükümeti birçok sorumluluk yüklenmeyi taahhüt etti. Bu sorumluluklara balkanların yanı sıra Ortadoğu'da da aktif bir rol oynamayı kabul etmek dahildi. Menderes Hükümeti'nin bu kararları aynı zamanda önceki dış politika prensiplerinden “kesin bir ayrılış veya terk etme” olarak kendini gösteriyordu.²²

Türkiye'nin bu dönemde dış politikada komünizm fobisi ve Sovyet karşıtı bir anlayışla hareket etmesini sadece devrin yöneticilerine ve Menderes'in psikolojisine bağlamak doğru olmaz. Doğrudan doğruya iflas etmiş bir rejimin bu komünizm tehlikesini durmadan abartarak dış yardım ve dış borç almak isteme stratejisinde aramak gerekir. Nitekim, SSCB'nin

²¹ Namık Behramoğlu, a.g.e., s.12.

²² Hüseyin Bağcı a.g.e., s.129-130-134.

Türkiye'ye karşı tutumu açıkça değiştiği zaman bile Türkiye bunu görmek istememiş, Bağlantısızlık Akımı hiç yokmuş gibi davranmış dış yardımın sürmesi için Soğuk Savaşı keskinleştirmeye çabalamış, fakat Batı'dan kredi umudunu da yitirince Menderes 180 derecelik bir dönüş yaparak Moskova gezisini planlamıştır.²³

İşte bu Moskova gezisi planı Menderes Hükümeti için sonun başlangıcını oluşturmuştu. Bu gezi planı, ileriki bölümlerde detaylarıyla inceleyeceğimiz 27 Mayıs hareketini dolaylı olarak etkileyen nedenlerden birini teşkil etmiştir.

2.2. KORE SAVAŞI VE TÜRKİYE'NİN KORE'YE ASKER GÖNDERMESİ

İkinci Dünya Savaşı sırasında Kore Yarımadası bir Japon sömürgesiydi. Savaş sona erdiğinde ABD ve SSCB arasında varılan bir antlaşma uyarınca, yarımada 38.Paralelin kuzeyi ve güneyi şeklinde yapay biçimde bölünerek, işgalci Japon birliklerinin kuzeyde kalanları SSCB, güneyde kalanları ise ABD ordusu tarafından teslim alındı. Bu arada, Kore Yarımadası'nın siyasal geleceği konusunda ABD ve SSCB arasında yürütülen görüşmeler sonuçsuz kaldı. SSCB işgalindeki kuzeyde sosyalist, ABD işgalindeki güneyde ise kapitalist bir devlet kuruldu. Aynı coğrafi bölge üzerinde, birbirine düşman iki farklı ideolojiyi benimseyerek kurulan Kore Demokratik Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ile Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) arasında 25 Haziran 1950'de çatışma başladı.²⁴

Çatışmanın başlamasının ardından Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu toplanarak Kuzey Kore'yi Güney Kore'ye saldırmakla suçlamış ve Kuzey Kore'ye karşı askeri ve ekonomik yaptırımlar uygulama kararı almıştı.

²³ Baskın Oran, Atay Akdevelioğlu a.g.e., s.497-498.

²⁴ Baskın Oran, Atay Akdevelioğlu, a.g.e., s.547.

Birleşmiş Milletler tüm üye ülkelere Güney Kore Cumhuriyeti'ne yardıma gelme çağrısında bulundu.²⁵

BM Genel Sekreteri, 27 ve 28 Haziran tarihli iki telgrafla Kore'deki durumu Türkiye'ye de ileterek Güney Kore'ye yardım konusunda Birleşmiş Milletler Kararı'nı hatırlattı ve Türkiye'den yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Ankara'da Kore'ye asker gönderilip gönderilmeyeceği tartışılmaya başladı.

Bu sırada Türk basınında Kuzey Kore'nin yapmış olduğu bu saldırı ve bu saldırının arkasındakiler kınanırken Yeni Sabah Gazetesi yazarı Burhan Belge "Kore'de baş gösteren tehlikeli çıban, Sovyet emperyalizminin askeri talim ve terbiyesinden geçen kuzeylilerin işidir." diyordu. Cumhuriyet Gazetesinden Nadir Nadi ise "Açgözlülere cesaret vermemek, onları istemeyerek teşvik etmek gibi hatalara sapmamak, barışçı milletlere düşen bir vazifedir." diye yazıyordu.²⁶

Kamuoyunda Kore'ye asker gönderme konusu tartışılırken 18 Temmuz günü Yalova'da, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında dikkat çeken bir toplantı yapıldı. Katılanlar arasında Başbakan Adnan Menderes, yardımcısı Samet Ağaoğlu, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Milli Savunma Bakanı Refik İnce, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut ve yüksek komutanlar vardı. Görüşmeler dört saat sürdü ve toplantı bittiğinde Başbakan şu açıklamayı yaptı: "Silahlı kuvvetlerimizin takviyesi ve geliştirilmesi için alınacak tedbirleri tetkik ve müzakere ettik." bu ifadelerden Kore'ye asker gönderme konusunda herhangi bir kararın alındığına dair bir ipucu verilmemişti fakat basın konunun görüşüldüğünden emindi.²⁷

25 Temmuz 1950'de Bakanlar Kurulu toplantısının ardından TBMM'ye ve muhalefete danışılmadan Kore'ye 4500 asker gönderileceği açıklandı.

²⁵ Hüseyin Bağcı a.g.e., s.20.

²⁶ Mim Kemal Öke, Erol Mütercimler, Yalnızlıktan Saygınlığa Demokrat Parti'nin Dış Politikası, Demokratlar Kulübü Yayınları, 2000 s.56.

²⁷ Öke, Mim Kemal, Mütercimler Erol, a.g.e., s.58.

Bakanlar Kurulu'nun bu açıklamasından çok kısa bir süre sonra ABD Silahlı Kuvvetler Komisyonu Üyesi Senatör Mc Cain "Türkiye'nin Kore Savaşı'na fiili surette yardımı Atlantik Paktı'na girmesini sağlayacaktır." dedi.²⁸

26 Temmuz'da ise muhalefet partisi CHP, bu kararın açık bir anayasa ihlali olduğunu belirten bir açıklamada bulundu. CHP ve İnönü'nün, Kore Savaşı konusunda Hükümete karşı çıkış nedenleri Türkiye'nin savaşa katılması ve fiilen asker göndermesi ile ilgili olmayıp usulüne uygun bir yolla yani TBMM'nin onayı alınmadan asker gönderilmiş olması ile ilgiliydi. Kore Savaşı ile ilgili olarak muhalefet partisinin bu çıkışlarına karşılık Menderes'in cevabı kesin olmuştu: "Aynı vaziyete bin defa kalsak her defasında aynı kararı vereceğiz." (29 Temmuz 1950)²⁹

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ise Kore'ye asker gönderilmesi kararına muhalefetin göstermiş olduğu tepkiyi soran gazetecilere 30 Temmuz'da şunları söylemişti: "Hükümetin vermiş olduğu karar komünist basını hariç memleketin her köşesinde ve dünyanın her tarafında büyük bir memnunlukla karşılanmış ve tasvip edilmiştir. Hükümetimizin vermiş olduğu karar sulh ihtimallerini kuvvetlendirecek bir karardır."³⁰

Kore'ye asker gönderme kararı, Anayasaya aykırılık iddialarının ötesinde, Cumhuriyet dönemi Türk tarihinin istisnai durumlarından birisi olduğu için önemlidir. Türkiye bu karara kadar, Misak-ı Milli sınırları dışında bir askeri harekate veya müdahaleye katılmaktan kaçınmıştı. Üstelik asker gönderilen bölge Türkiye'den binlerce kilometre uzaktaydı. Kore Savaşı, hükümetlerin önceleri sorgulanamaz nitelikte olan dış politika eylemlerinin TBMM'de tartışılması dönemini başlattı. Türk toplumunu da yakından etkiledi.³¹

²⁸ Namık Behramoğlu, a.g.e., s.10.

²⁹ Namık Behramoğlu, a.g.e., s.10-12.

³⁰ Ayın Tarihi, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, 30 Temmuz 1950.

³¹ Baskın Oran, Atay Akdevelioğlu, a.g.e., s.547-548.

2.3. TÜRKİYE'NİN KUZEY ATLANTİK PAKTI'NA (NATO) DAHİL OLMASI

Berlin'in 1948 yılında Sovyetler tarafından işgal edilmesi ve komünist partinin Çekoslovakya'da iktidarı ele geçirmesi Batı Avrupa Birliği düşüncesinden kaynaklanan NATO konseptinin ortaya çıkmasına neden oldu. Karşılıklı yardım metnini tartışmak için 4 Mart 1948'de, Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiliz delegeleri Brüksel'de bir araya geldiler. Brüksel Antlaşması 1948'de yukarıda adı geçen ülkelerin temsilcileri tarafından imzalandı. Bu antlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Fransa Dışişleri Bakanı George Bidault, General Marshall'a ricada bulunarak içinde Brüksel anlaşmasını imzalayan beş ülke ile ABD'nin ve diğer Avrupa ülkelerinin de yer alacağı bir ortak savunma sistemi geliştirilmesini istedi. Bu rica Atlantik Pakti'nin doğuşu olarak nitelendirilebilir. Nitekim 3 Nisan 1949'da Brüksel anlaşmasını imzalayan 5 ülkenin savunma bakanları bir araya gelerek, Batı Avrupa'nın savunmasını amaçlayan bir plan geliştirmeye çalıştılar. 4 Nisan 1949'da ise Belçika, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Kanada, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve ABD Dışişleri Bakanları Washington'da Kuzey Atlantik Anlaşmasını imzaladılar.³²

Gerek NATO'nun kurulma aşamasında gerekse kuruluşunun ardından Türkiye bu pakta giriş için yoğun çaba sarf etmiş fakat pakt ülkelerinden özellikle İngiltere'den olumsuz yanıt almıştır. Üye ülke temsilcileri, NATO'nun bölgesel bir pakt olduğunu, Türkiye'nin coğrafi konum olarak Kuzey Atlantik'te yer almadığını belirtmişlerdi.

Türkiye'nin kuruluş aşamasında NATO'ya alınmaması birkaç nedene dayanmaktaydı. Birincisi, başlangıçta Doğu Akdeniz savunmasının Kuzey Atlantik'ten ayrı bir pakt içinde düzenlenmesi tasarlanmıştı. İkinci olarak Türkiye ve Yunanistan'ın üye alınmasının paktın savunma alanını, savunulması olanaksız bir genişliğe ulaştırmasından endişe ediliyordu. Son

³² Hüseyin Bağcı a.g.e., s.9-12.

olarak NATO üyesi ülkeler aralarına yenilerinin katılması durumunda kendilerine yapılan yardımların azalabileceği endişesini taşıyordu.³³

Dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 1949 Şubatı'nda Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı toplantısına katılmak üzere Londra ve Paris'e hareket etmeden önce verdiği bir demeçte, sınırlı olan coğrafi alanı nedeniyle, Türkiye'nin söz konusu Atlantik Antlaşması'na katılması mümkün olamayacaksa da, Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere'yi içine alan bir Akdeniz güvenlik sisteminin kurulmasından yana olduğunu belirtmişti. Sadak, bu toplantıda İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanları'yla görüştüktan sonra, Avrupa'da barışın yalnız kıtada korunamayacağını ve bu nedenle Atlantik Savunma Sistemi'nin Akdeniz'de kurulacak olan başka bir savunma sistemi ile tamamlanması olanaklarının araştırıldığını belirtmiştir. Ancak Kuzey Atlantik Paktı Metni'nin 1949 Şubatında yayınlanması ve İtalya'nın Antlaşma'nın kapsamı içine alındığının açıklanması üzerine "sınırlı coğrafi alan" savı ortadan kalkmış oluyordu. Ayrıca Türkiye'nin Akdeniz Paktı fikri de olanaksız bir duruma gelmiş bulunuyordu.³⁴

1950 yılı Mayıs ayında (14 Mayıs seçimlerinden önce) iktidarda bulunan CHP yönetimi, NATO'ya giriş için benimsediği Doğu Akdeniz Paktı'nın olanaksızlığını artık Batılı devletlere duyurmuş ve tek çıkar yolun Türkiye'nin NATO'ya alınması olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Bunun sonucu olarak 11 Mayıs 1950'de NATO'ya girebilmek için müracaatta bulunmuştur. Girme gerekçesinde şu noktalar bulunmaktaydı:

Arap devletleri teknik olarak İsrail'le savaş halinde buldukları sürece Doğu Akdeniz Savunma Paktı kurulamaz,

Arap Birliği kendi arasında anlaşmazlıklara düşmüştür. Bu nedenle, sözü geçen pakta bir blok olarak giremezler,

³³ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.66.

³⁴ Oral Sander a.g.e., s.68.

Ayrıca, 1936 tarihli İngiliz-Mısır Antlaşmasının yerine geçecek bir çözüm yolu bulunmadıkça Mısır'ın İngiltere ile aynı savunma örgütüne girmesi düşünülemez.³⁵

Fakat CHP yönetiminin bu gerekçelerle yapmış olduğu başvurusu reddedilerek geri çevrilmiştir. Toplantıda Türkiye'nin Pakta alınması üzerinde bir karara varılamamıştır. Bu sırada Türkiye'de iktidar değişikliği olmuş iktidara Demokrat Parti gelmiştir.

DP iktidara geldikten sonra NATO'ya dahil olma konusunda Kore Savaşı'nı bir fırsat olarak gördü. Başbakan Adnan Menderes'in bu düşüncesine göre "Hür dünyanın diğer unsurları ile birlikte Kore'ye asker gönderilmesi" NATO üyeliği için kaçırılmaması gereken bir fırsattı. Bu doğrultuda 1 Ağustos 1950'de Türkiye NATO'ya tekrar bir müracaatta bulundu.³⁶ Türkiye'nin Yunanistan ile beraber yaptığı bu müracaat, 1950 Eylül'ünde toplanan NATO Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmedi. Buna karşılık Konsey, Türkiye ve Yunanistan'ı Akdeniz'in savunulması için gerekli planlama işlerine çağırma kararını verdi.³⁷

NATO'ya yapılan başvurunun geri çevrilmesi DP Hükümeti ve Türk basınınca esefle karşılandı. Vakit Gazetesi'nden Asım Us, Türk askerlerinin Kore'de cansiperane vuruşması karşısında ABD'nin onun değerini anlamayıp, böyle bir orduya sahip TC'yi NATO'ya kabul etmemesini, bu teşkilatın BM ideallerine katkısı çerçevesinde, "kolektif güvenlik" için bir kayıp olduğunu yorumluyordu.³⁸

1950 Eylül'ünde yapılan başvurunun olumsuz neticelenmesinin ardından Hükümet, Türkiye'nin Pakt'a dahil olması için ABD'ye yaptığı baskıyı arttırdı. Yapılan bu baskıların neticesinde Türkiye'nin Pakt'a dahil

³⁵ Oral Sander, a.g.e., s.70-71'den Gönlübol ve Ülman, Survey of international Affairs, The Middle East, 1945-1950 op.cilt s.53.

³⁶ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.545.

³⁷ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.66.

³⁸ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.67.

olmasının kendi çıkarları için de olumlu olduğunu gören ABD, 15 Mayıs 1951'de Türkiye ve Yunanistan'ın Pakt'a dahil olması için İngiltere ve Fransa'ya resmi bir teklifte bulundu. İngiliz hükümeti bu iki ülkenin NATO'ya alınmalarına karşı olan tutumunu değiştiriyordu. İngiltere'nin yeni Dışişleri Bakanı Herbert Morrison, hükümetinin bu ülkelerin NATO'ya üyeliklerini desteklediğini resmi olarak açıklıyor, Türk ve Yunan hükümetlerine bu konuda bilgi veriyordu. Bütün bu gelişmelerin ışığında, NATO Bakanlar Konseyi, 16-20 Eylül 1951 tarihlerinde Ottawa'da yaptığı toplantının sonundaki özel bir oturumunda, Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak çağrılmalarına oybirliği ile karar verdi. ABD Dışişleri Bakanlığı 15 Şubat 1952'de yaptığı bir açıklamada bütün NATO üyesi ülkelere bu konuda bilgi verildiği ve Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya tam üye olarak kabul edildiklerini bildiriyordu. Yeni üye olan bu iki ülkenin hükümetleri antlaşmayı parlamentolarına onaylatır onaylatmaz NATO üyesi olabileceklerdi. Bu karar TBMM'de 404 evet oyuna karşın 1 çekimser oyla kabul edildi. Olayın ilginç yönü hiçbir red oyunun bulunmamasıdır. Böylece Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO'ya üye oldu.³⁹

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını yalnızca Sovyet tehdidine karşı güvenlik sağlamak açısından değerlendirmek eksiktir. Üzerinde en çok durulan Sovyet tehdidi, Türkiye'de zaten var olan isteği güçlendirip hızlandırmıştır. Türkiye, savaş sonu dünyasına çok partili demokratik rejimi kurma çabaları ve çok önemli ekonomik kalkınma sorunlarıyla girmişti. Ekonomik kalkınma olmadan demokrasinin kurulamayacağı, kurulsa bile gelişemeyeceği evrensel olgusundan hareket eden Türk yöneticileri NATO üyeliğini "Modern Türkiye" için gerekli görüyordu. Üstelik savaş sonrası siyasal istikrarsızlık döneminde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de yeni silahlarda ateş gücünün yükseltilmesi gerekiyordu. Türk yöneticileri tüm bu amaçların gerçekleşmesinde dışarıdan gelecek ekonomik ve askeri yardımı bir önkoşul olarak değerlendirme eğilimindeydiler. Dolayısıyla Türk Hükümeti'nin bakış

³⁹ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.33-35.

açısına göre, Türkiye'nin NATO üyeliği ekonomik, siyasal ve askeri gelişme amaçlarına yardım edecekti.⁴⁰

2.4. BALKAN İTTİFAKI

Menderes, özellikle Türkiye'nin NATO'ya alınmasından sonra gittikçe artan bir şekilde yeni ittifaklar kurmaya yönelik düşünceler geliştirmeye başladı. Ona göre, Türkiye'nin jeopolitik rolü, Türkiye'yi otomatik olarak Güney Akdeniz'in doğal lideri olma konumuna getiriyordu. Yugoslavya'nın Kominform'dan ihraç edilmesinden sonra Yugoslavya ile Sovyetler Birliği'nin ilişkileri de soğumuştur. İki Blok arasındaki Soğuk Savaş nedeni ile de Yugoslavya Batı'ya yakınlık göstermeye başlamıştı. Türkiye'nin ve Yunanistan'ın NATO üyesi olmaları ve diğer Balkan Ülkeleri'nin de Sovyetlerin etki alanı içinde bulunmaları nedeni ile Balkanlar'da yeniden bir güç boşluğu doğmuştu. Türkiye'nin ve ABD'nin algılamalarına göre, Balkan Pakti'nin kurulması ve Yugoslavya'nın bu pakta üyeliği sonucu bu güç boşluğu doldurulabilecekti. Yugoslavya da bu algılamayı aynı şekilde onaylıyordu. Yugoslavya Devlet Başkanı Mareşal Tito, her ne kadar ideolojik alanda işbirliği içinde çalışabilmeyi engelleyebilecek bir takım ön şartlar varsa da, ortaklaşa bir güvenlik ittifakının gerekliliğini kavramıştı.⁴¹

Balkan ittifakının kurulmasında ABD çok önemli bir rol oynamıştır. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmeleriyle Kuzey Atlantik Bölgesi'nden başlayıp İran'a kadar uzanan ve Sovyetler Birliği'ne karşı kuvvetli bir savunma hattı haline gelen şeritte tek gedik olarak Yugoslavya kalmıştı. Avrupa'nın savunulmasında çok stratejik bir konuma sahip olan Yugoslavya'nın, Türkiye ve Yunanistan ile kuracağı işbirliği, NATO cephesinin kuvvetlendirilmesinden başka bir şey olamazdı. İşte bu nedenle,

⁴⁰ Oral Sander, 1918-1994 Siyasi Tarih, İmge Kitabevi Yayınları, 2001, s.266-267.

⁴¹ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.51.

ABD 1950 yılından başlayarak bir Balkan askeri ittifakının savunuculuğunu yapmış ve gayri resmi olarak bütün görüşmelere katılmıştır.⁴²

İşte tüm bu nedenlerle 28 Şubat 1953'te Ankara'da Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya arasında "Dostluk ve İş Birliği Antlaşması"nın imzalanması ile ilk adım atıldı. Bu antlaşma bir ittifak değildi. Fakat ittifaka doğru önemli bir adım atılıyordu. Antlaşmanın 6.maddesine göre taraflar birbirlerinin aleyhine olan hiçbir ittifaka veya harekete katılmayacaklardı.⁴³

Ankara'da imzalanan bu antlaşma daha sonra 9 Ağustos 1954'te Yugoslavya'nın Bled şehrinde imzalanan ikinci anlaşma ile bir ittifaka dönüştürüldü. Yirmi yıllık bir süre için imzalanmış olan anlaşmanın ikinci maddesi, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın beşinci maddesine çok benzemektedir.⁴⁴ Yugoslavya saldırıya uğradığında Türkiye ve Yunanistan yardımına koşacak, NATO'da işe karışarak gerekli desteği verecekti.⁴⁵ Balkan Paktı ile iki savaş arasında kurulmuş olan Balkan Antantı arasındaki fark, ortak savunma anlayışının ortaya konması ve üç devlet genelkurmayları arasında iş birliğinin önerilmesidir.⁴⁶ Balkan Antantı, bir saldırı halinde, ortak bir savunma örgütü olmaksızın her devletin kendi ordusu ile saldırıya karşı koymasını öngörmekteydi. Hâlbuki Balkan Paktı ortak bir savunma temelini oluşturmaktadır. Aslında Balkan Paktı, gerçek bir askeri ittifak değildir. Bu pakt aslında "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması"dır.⁴⁷

Bütün bu gelişmeler neticesinde, Sovyetler Yugoslavya'yı Batı'dan koparmak ve kendi safına yakınlaştırmak için Yugoslavya'ya karşı olan politikasını daha da yumuşattı. Yugoslavya'ya karşı uygulamış olduğu ekonomik ambargoyu kaldırdı. Kruşçev 26 Mayıs 1955'te Belgrat'ı ziyaret ederek dostluğa yönelik ilk önemli adımı attı.⁴⁸ Tito'da Sovyetlerin iyi niyetli

⁴² Oral Sander a.g.e., s.123.

⁴³ Armaoğlu, a.g.e., s.522.

⁴⁴ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.207.

⁴⁵ Uçarol, a.g.e., s.587.

⁴⁶ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.207.

⁴⁷ Sander, a.g.e., s.414.

⁴⁸ Uçarol, a.g.e., s.587.

alışmalarına olumlu karşılık verdi. Yugoslavya ve Sovyetler arasındaki iyi ilişkiler Yugoslavya'nın komünist blok ile arasını düzelitti. Bulgaristan'da bu iki devlete yakınlaşmaya başladı. Bu durum Türkiye ile Batı arasındaki ilişkileri soğuttu. Yugoslavya Sovyetlerle ilişkileri düzelterek, bağlantısızlar hareketinde daha aktif faaliyet içerisine girmeye başladı. Bu durum Yugoslavya'nın Türkiye ile yollarını tamamen ayırmasına neden oldu.⁴⁹

Balkan ittifakının bir diğer üyesi olan Yunanistan da Yugoslavya gibi fazla samimi olmayıp, daha değişik hesaplar içine girmişti. Bu ittifaka asıl önemli darbeyi Yunanistan vurmuştur. Yunanistan'ın amacı Kıbrıs'ı işgal edebilmektir.⁵⁰ Zaten bu amaçla 16 Ağustos 1954'te Kıbrıs sorunu için BM'ye başvurmuştur.

Bütün bu nedenledir ki Balkan İttifakı başarısız olmuştur. Bölgeye yabancı büyük bir devletin yani ABD'nin çıkarları için ve fazla bir hazırlığa gerek duymaksızın aceleyle kurulan Balkan İttifakının işlemez hale gelişi, Türkiye'yi Balkanlar'da etkin bir politika izlemekten alıkoymuştur. Bir yıl sonra ise Türkiye, ABD ve İngiltere'nin teşvikleriyle Ortadoğu'ya yönelecek ve bu bölgeyi de iki karşı bloka bölecek olan Bağdat Pakti'nı kuracaktır.

2.5. BAĞDAT PAKTI (CENTO)

Orta Doğu'ya yönelik ilk pakt Atatürk döneminde Güneydoğu sınırlarını güvence altına almak amacı ile 1937 yılında İran, Afganistan ve Irak arasında Sadabad Sarayı'nda imzalanan Sadabad Pakti'dir. Bu pakt askeri antlaşmadan daha çok dostluk ve dayanışma özelliği taşımuştur.⁵¹

⁴⁹ Gönübol - Ulman, a.g.m., s.248.

⁵⁰ Eroğul, a.g.e., s.159.

⁵¹ Gönübol – Sar, a.g.m., s.107.

Ancak İkinci Dünya Savaşı'nı demokratik cephenin kazanması Türkiye'nin demokrasi alanında farklı bir yön izlemesine neden olmuştur.⁵² Lozan Antlaşması Birinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye'yi resmen Orta Doğu'dan ayırmış, Batı'ya adapte olmasını kolaylaştırmıştır. O zamanlar Orta Doğu'dan koparılan Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar Orta Doğu'ya entegre edilmeye çalışılmıştır. Batılı olan Türkiye bu yeni stratejide bölgesel yapı projesinin çekirdeğini teşkil edecekti.⁵³ Türkiye, Soğuk Savaş döneminde geleneksel dış politika olarak adlandırılan bir politika ile Orta Doğu'dan ve bölgenin sorunlarından mümkün olduğu kadar uzak durmaya çalıştı.⁵⁴

22 Ocak 1948'de, İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, Dunkirk Antlaşması modelinde bir dizi ikili savunma antlaşmalarından oluşacak bir Batı Birliği formülünü ortaya attı.⁵⁵ Bu nedenle Türkiye'nin Arap ülkeleri ile siyaseti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra farklı bir çizgide devam edeceği sinyalleri vermesine rağmen, asıl "aktif" denebilecek siyaseti 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen Adnan Menderes hükümeti gerçekleştirdi. Bu yeni politikanın aktif ya da dinamik olarak tanımlanmasının nedeni, Atatürk tarafından ortaya atılan ve uygulanan tarafsızlık politikasının bilinçli olarak terk edilmesidir. Türkiye'nin NATO üyesi olması, tercihini batıdan yana kullanması, yeni kurulmuş olan hükümetin ilk ve en önemli kararı ve başarısıydı.⁵⁶ Türkiye NATO'ya girmekle, müttefiklerinin Orta Doğu'daki politikalarına ortak ve destek olmuştur. Orta Doğu Batılı güçlerin egemenliklerinden yeni yeni kurtulduğundan, Araplar ile Batılılar arasında

⁵² Birand – Dündar, Çaplı, a.g.e., s.131.

⁵³ Nassif Hitti, "Süper Güçlerin Stratejileri içinde Arap Dünyası ve Türkiye" *Arap Türk İlişkilerinin Geleceği (Milletler arası Platformda Çözüm Önerileri)*, Ed. Ali Çankırlı, İstanbul, Timaş Yayınları, 1994, s.467-477, s.472.

⁵⁴ Kamer Kasım, "Türkiye-İsrail İlişkileri: İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı", *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.809.

⁵⁵ Stephan J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler (1789-1980)*, Çev: Savaş Aktur, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2002, s.322.

⁵⁶ Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara, İmge Yayınevi, 1990, s.41.

sürekli gerginliklere sahne olmuştur. Ancak Türkiye her seferinde Batılı müttefiklerinin yanında yer almıştır.⁵⁷

Orta Doğu'da kurulacak ittifak NATO ile ilişkilendirilerek Türkiye Sovyetler karşısında yalnız bırakılmayacaktı. İngiltere'nin de endişeleri giderilmiş olacak, böylece Orta Doğu'da Batı'nın etkisi arttırılacaktı.⁵⁸ Batılı devletler Türkiye önderliğinde Orta Doğu'da askeri bir pakt kurarak bölgedeki çıkarlarını korumak niyetindeydiler.⁵⁹ Batı'nın Yakın ve Orta Doğu'daki çıkarları Menderes Hükümeti tarafından Türkiye'nin kendi güvenlik çıkarları ile özdeş olarak algılandı. Menderes Hükümeti dış politika kararlarında özellikle bu bölgede "bilinçli olarak Batı kulübünün aktif bir üyesi rolünü" üstlendi. Çünkü gerçekten bu dönem içerisinde, Türkiye'nin Orta Doğu'nun sismografi olduğu söylenebilir. Menderes Hükümeti komünist olmayan ülkelerin bulunduğu bölgede "anahtar rolünü" sürekli olarak korumak istedi.⁶⁰

Türkiye'nin dış politikasındaki bu değişikliği iki ana sebeple açıklamak mümkündür. Birincisi bölgede çıkarları olan devletlerin Türkiye'yi aktif olarak bölgeye sokmaları, ikincisi Sovyet emperyalizminin Orta Doğu'ya sızma ihtimalleri. SSCB'nin amacı; Orta Doğu'ya nüfuzunu sokmak, yapabilirse aynı bölgedeki Batı nüfuzunu kırmak, azaltmak ve geriletme. Bu amacına ulaşmak için, ideolojik saplantılarını terk etmemekle beraber bastırmayı, ikinci plana itmeyi becermiş, onun yerine dönemin ruhuna uygun olarak siyasi, stratejik ve ekonomik olmak üzere uluslar arası ilişkilerin klasik araçlarına müracaat etmişti. Özellikle Arap Orta Doğu'suna "şirin" gözükmek için, askeri ve ekonomik yardımdan kaçınmayacaktı.⁶¹

⁵⁷ Ahmad, *Modernleşen..a.g.e.*, s.169.

⁵⁸ Melek Fırat – Ömer Kürkçüoğlu, "1945-1960 Arap Devletleriyle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.618.

⁵⁹ Eroğul, *a.g.e.*, s.117.

⁶⁰ Hüseyin Bağcı, "Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2004, s.171.

⁶¹ Öke – Mütercimler, *a.g.e.*, s.103-104.

SSCB ne kadar Orta Doğu'ya girmek istiyorsa Britanya İmparatorluğu da o derece çıkmak istemiyordu. İngiltere, Mısır, Irak, Ürdün, Kıbrıs, Libya, Yemen ve Filistin'deki askeri üstlerinden dolayı bölgede hatırı sayılır bir askeri güce sahipti. Mısır, Irak ve Ürdün ile iki taraflı savunma antlaşmaları da vardı.⁶²

Londra, Orta Doğu'daki emperyal çıkarlarını yalnız başına sürdüremeyeceğini itiraf etmese de pekala bilincindeydi. İngiltere'nin amacı; bazı bölge ülkeleri ile sahip olduğu ikili antlaşmaları tek çatı altında toplamaktı. Yani bütün bölge ülkelerini kapsayacak bir savunma paktı oluşturmaktı. İngiltere'nin nihai amacı güçlü bir Arap bloğu veya federasyonu kurarak Orta Doğu'nun güvenliği için müşterek bir savunma gücü oluşturmak ve İngiltere'nin kaynak ihtiyacını karşıladığı ve stratejilerini belirlediği bir bölge kurmaktı.⁶³ Bu nedenle savaşın bitimini takiben Mısır ile mevcut olan ikili antlaşmasının yerini alacak bir formül düşünmeye başladı. Eğer ABD, Fransa ve İngiliz Uluslar Topluluğu'nun üyeleri başta olmak üzere Türkiye ve yöresel güçlerin içinde bulunduğu çok taraflı bir savunma örgütüne vücut verebilirse stratejik amaçlarını tatmin edebilirdi. Önceleri "Orta Doğu Komutanlığı" sonra ise "Orta Doğu Savunma Organizasyonu" adını verdiği bir kamuflaj içinde sunduğu tezgahını Mısır'a kabul ettireceğini umuyordu.⁶⁴

Menderes Hükümeti Orta Doğu dış politikasında üç temel ilke üzerine hareket ediyordu. Bunlar;

Orta Doğu'da istikrarın ve güvenliğin korunması,

Arap ülkeleri ile İsrail arasındaki anlaşmazlığın tatmin edici bir çözüme ulaştırılması,

Komünizmin bu hassas bölgeye girmesini engellemek için etkili bir güvenlik sisteminin yaratılması.⁶⁵

⁶² Behçet Kemal Yeşilbursa, "Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri", *Türkiye Günlüğü*, Ankara, 2004, s. 75.

⁶³ Yeşilbursa, a.g.e., s.9.

⁶⁴ Öke – Mütercimler, a.g.e., s.106.

⁶⁵ Bağcı, a.g.m., s.173.

Dış politikada Batılılaşmanın Türkiye'nin temel felsefesi olduğunu açıkça vurgulayan Menderes Hükümeti, bununla beraber yeni dönemin koşullarına uygun olarak tüm dış politika prensiplerini yeniden gözden geçiriyordu. Demokrat Parti muhalefette bulunduğu yıllarda iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti'ni eleştirerek Türkiye'nin yanlış ve gereksiz bir şekilde doğu komşuları ile ilişkilerini ihmal ettiğini vurguluyordu. CHP'nin Orta Doğu'yu ihmal eden bu dış politika felsefesi kamuoyu ve basın tarafından sürekli bir şekilde eleştiriliyordu. Özellikle Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak bu eleştirilerin odak noktasını oluşturuyordu.⁶⁶

Başbakan Menderes ve onun ilk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü geçmişte ihmal edilen Arap ülkeleri ile olan ilişkileri düzeltmeye kararlıydılar. Bu politikanın içeriğindeki özellik, Türkiye'nin Orta Doğu'nun zayıf Müslüman ülkelerine "Big Brother" rolü oynayacak olmasıydı. Aynı şekilde, Türkiye'nin bu dönem içerisinde "yatıştırma karşıtı siyasetiyle" dünyanın neresinde olursa olsun bir Sovyet saldırısına karşı tavır alacağını belirten Köprülü, Türkiye'nin ve Amerika'nın uyanık davranmak zorunda olduklarını ve Rusya'nın Yakın ve Orta Doğu'daki zayıf ülkeleri ele geçirebilmesini engellemek için Rus baskısına aynı şekilde tepki göstermelerinin kaçınılmaz olduğunu söylüyordu.⁶⁷ Köprülü önce Mısır ile görüşmelere başlaması gerektiğini ve Mısır'daki Türk Büyükelçisinin Mısır Kraliyet ailesi ile olan aile bağları nedeni ile bu sürecin hızlandırılabilceğini söylüyordu.

Türkiye'nin bu görüşüne önce Mısır karşı çıktı. Mısır "Türkiye, İslam ve Arap ülkeleri üzerinde eskiden olduğu gibi bir egemenlik kurmak istiyor" diyordu. Buna karşın Pakistan, İran ve Irak pakta katılacaklarını açıkladılar.⁶⁸ Türkiye'nin iyi niyetli tutumu Mısır'ın uzlaşmaz tutumu nedeni ile suya düşüyordu. Fakat Orta Doğu Savunma Organizasyonu için Mısır'ın katılımı

⁶⁶ Bağcı, a.g.m., s.174-175.

⁶⁷ Bağcı, a.g.m., s.174.

⁶⁸ Kemal Bağlum, Anıpolitik, 1945–1990, Ankara, Bilgi Yayınları, 1991, s.220.

gerekliydi. Bazı Arap ülkeleri ise şimdilik bu pakta gerek bulunmadığı görüşünde olduklarından katılmayı istemiyorlardı.⁶⁹

İngiltere'nin amacı bazı bölge ülkeleri ile sahip olduğu ikili antlaşmaları tek çatı altında toplamaktı. Başka bir deyişle bütün bölge ülkelerini kapsayacak olan bir savunma paktı oluşturmaktı.⁷⁰

Türkiye sadece İngiltere'nin Orta Doğu stratejisinde değil, aynı şekilde Amerika'nın Orta Doğu stratejisinde de bir mihenk taşı teşkil ediyordu. General Eisenhower bu bölgenin anlamını şöyle dile getiriyordu: "Salt arazi değeri söz konusu olacak olursa, dünyada stratejik bakımdan daha önemli bir bölge yoktur." Çünkü Amerika Dışişleri Bakanı Dulles, Orta Doğu'da Türk askeri gücünün varlığından çok memnundu. Bölgenin diğer ülkeleri Türkiye'nin sahip olduğu askeri güçten yoksundular.⁷¹

Ayrıca Dulles, Arap ülkelerini gezmiş ve hazırladığı raporda Arap ülkelerinin henüz bir savunma paktına hazır olmadıklarını, çünkü Sovyetlerin tehditlerini Türkiye ve Pakistan dışında hiçbir devletin kavrayamadığını belirtiyordu.⁷²

Pakistan, Hindistan ile ilişkilerini düzeltmediği için ABD ile sıcak ilişkiler kurmuştu. ABD'den az da olsa yardım almaktaydı. Fakat yeterince yardım alamamaktan şikâyet ediyordu. ABD, Pakistan'a istediği yardımı Orta Doğu'da kurulacak savunma ittifakına katılması karşılığında verebileceğini vurguladı.⁷³ Türkiye ile Pakistan arasında 2 Nisan 1954'te Pakistan Dış İşleri Bakanı Zafirullah Han ile Türk elçisi Selahattin Refet Arel arasında Karaçi'de imzalanan antlaşma "Kuzey Kuşak" bölgesinin savunmasında Pakistan'ın

⁶⁹ Bağlum, a.g.e., s.220.

⁷⁰ Ortadoğu Savunma Projesi hakkında geniş bilgi için bakınız. Behçet Kemal Yeşilbursa, İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950 – 1954), Ankara, Bizim Büro Yayınevi, 2000.

⁷¹ Bağcı, a.g.m.,s.177.

⁷² Yaşar Canatan, Türk – Irak Münasebetleri1926–1958, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s.69.

⁷³ Bağcı, a.g.m.,s.178.

rolünü belirliyordu. Bu antlaşma askeri bir nitelik taşıymıyordu. Antlaşmanın ikinci maddesi tarafların “müşterek menfaatlerini alakadar edebilecek milletler arası meselelerde istişarede” bulunacakları ve “azami ölçüde işbirliği” yapacaklarını belirtiyordu. Karaçi Antlaşması'nın imzalanması ile Amerikan diplomasisinin öngördüğü gibi Orta Doğu güvenlik sistemine de ilk adım atılmış oluyordu.⁷⁴

Menderes, fazla iyi olmayan ilişkileri düzeltmek ve oluşturulması tasarlanan ittifak için ön hazırlık anlamında Nisan 1953'te⁷⁵ kalabalık bir delegasyon ile Orta Doğu'da bir savunma paktı kurmak için Irak'ı, Lübnan'ı ve Suriye'yi kapsayan resmi ziyaret dizisine başladı. Bütün Arap Birliği üyesi ülkeler ve büyük Batılı devletlerden bazıları da Pakt'a davet edilmiş ama hiçbiri buna ilgi göstermemiştir.⁷⁶ Arap ülkeleri içinde Batı politikalarına sadece Irak yakın durmaktaydı. Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa tam bir Batı hayranıydı. Kurulacak ittifakta köprü olabilirdi. Menderes'in bu geziyi yapmasındaki amaç bu ülkelerin devlet adamları ile Pakt'ın kurulması için karşılıklı görüşmelerde bulunmaktı. Menderes'in asıl hedefi ise Orta Doğu'da liderlik rolünü üstlenmektir.⁷⁷ Başından beri liderliğini Mısır'ın yaptığı diğer Arap ülkeleri pakta katılmaya karşı çıkmışlar ve paktın sömürgeci ülkelerin çıkarlarına hizmet eden bir araç olmaktan ileri gidemeyeceğini beyan etmişlerdir.⁷⁸

Menderes Suriye'deydi. Suriye'deki siyasi hava Irak'taki gibi sıcak değildi. Suriye Parlamentosu'nun solcu milletvekilleri de Menderes'in ziyaretine karşı çıkıyordu. Bu sert tepkiler sonucu Menderes Suriye'de sadece bir gün kaldı ve Lübnan'a geçti. Lübnan Dış İşleri Bakanı Naccache, ertesi gün Menderes'in Lübnan'ı kurulması düşünülen Pakt'a girmesi için davet ettiğini bildiriyordu. Mısır Hükümeti ise Türkiye ile Irak arasında

⁷⁴ Gönübol – Ülman, a.g.m., s.255.

⁷⁵ Cumhuriyet 26.03.1954.

⁷⁶ Uçarol, a.g.e., s.734.

⁷⁷ Bağcı, a.g.m., s.179.

⁷⁸ Canatan, a.g.e., s.113.

kurulması düşünölen savunma paktını Arap Birliği'ne karşı yapılan ciddi bir darbe olarak görüyordu. Mısır Hükümeti'nin çağrısı üzerine toplanan "Arap Başbakanları" toplantısı 25 Ocak 1954'te Kahire'de başladı. Konferansa Suriye, Lübnan, Ürdün, S.Arabistan ve konferans devam ederken de Yemen ve Libya başbakanları katıldılar.⁷⁹

Başbakan Menderes, Mısır Lideri Nasır ile özel olarak görüşmek ve savunma paktı hakkındaki düşüncelerini anlatmak ve ortak bir strateji geliştirmek istiyordu. Ancak Nasır bu görüşme isteğini reddetti. Nasır, bir yandan Batı emperyalizmine ve İsrail'in varlığına son vermek istiyor, diğer yandan da Arapları bir devlet altında birleştirmek istiyordu. Bu amaçla Orta Doğu'da diplomatik, siyasi, askeri propaganda faaliyetleri yürütüyordu. Nasır, Arap milletlerinin lideri olmak istiyordu.⁸⁰ Arap dünyasını kendi liderliği altında birleştirmek istiyordu. Hâlbuki Bağdat Paktı ile bu liderlik Türkiye'ye geçmiş gibi görünmekteydi. Bağdat Paktı, Nasır'ın tasarılarını alt-üst etmişti.⁸¹

Türkiye ile Irak arasındaki savunma paktı 24 Şubat 1955'te Irak'ın başkenti Bağdat'ta imzalandı. Bu pakt Sovyetlerin Orta Doğu'da nüfuz kurmasını önlemek amacıyla oluşturulmuştu. İşin özünde Nasır Harekâtına karşı Orta Doğu'da bir örgütlenmeydi.⁸²

Pakt'a İngiltere de 4 Nisan 1955'te katıldığını açıkladı.⁸³ İngiltere'nin Pakta dâhil olması ile başlangıçtaki Amerikan liderliği, İngiltere'nin eline geçmişti.⁸⁴ Bağdat Paktı, şüphesiz Sovyetlerin tepkisini çekmişti. Aynı zamanda Türkiye'nin Irak dışındaki Arap devletleri ile ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.

⁷⁹ Bağcı, a.g.m., s.181.

⁸⁰ Ramazan Gözen, "Ortadoğu'da Güç Dengeleri", *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.647.

⁸¹ Armaoğlu, a.g.e., s.491.

⁸² Soner Yalçın, *Bay Pipo*, İstanbul, Doğan Kitap, 2000, s.167.

⁸³ Balcıoğlu, a.g.m., s.481.

⁸⁴ Gönübol – Ülman, a.g.m., s.264.

Irak ile Türkiye'nin anlaşması Arap dünyasının mutlak lideri olmak isteyen Mısır'dan beklenilmeyen bir tepki gelmesine neden oldu.⁸⁵ Pakt'ın imzasından sonra Mısır ve Suriye, Türkiye ve Irak'a karşı geniş bir kampanya açtılar. Mısır'da gündün güne Batı'ya ve Batı emperyalizmine karşı bir tepki hareketi gelişmekteydi. Özellikle Kral Faruk devrilip yerine Nasır'ın geçmesi ile bu kampanya ve Arap milliyetçiliği hızla gelişme gösterdi.⁸⁶ Aynı zamanda Bağdat Paktı, Batı emperyalizminin bir vasıtası, İsrail'e hizmet eden bir alet olarak gösterildi.⁸⁷

Bağdat Paktı ile Orta Doğu ve pakt üyesi ülkelerin güvenlik ve istikrarının sağlanması amaçlanmaktaydı. Bu pakt ile Orta Doğu'da barış ve güvenlik tesis olunacak, bu da dünya barışına büyük katkı sağlayacaktı.⁸⁸

Sovyetler Birliği, Orta Doğu ile pek ilgilenmemiş ama Bağdat Paktı'nın kurulmasından sonra politikasını değiştirerek ortaya çıkabilecek fırsatları değerlendirmek istiyordu.⁸⁹ Bu yüzden Sovyetler, Bağdat Paktı'nın kurulmasına ilk tepkisini 16 Nisan 1955'te yayınladığı resmi açıklama ile dile getiriyordu. Açıklamada, bir süre önce "Yakın ve Orta Doğu'da belli bazı Batılı güçler tarafından kurulan askeri gruplaşmalar" reddediliyordu.⁹⁰ Sovyet Rusya, İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılımını yeni bir askeri gruplaşma olarak nitelendirmiştir ve şiddetle kınamıştır. Bu meseleyi Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na götürmeyi planlamıştır.⁹¹

Menderes, Pakt ile Orta Doğu'daki aktif politikanın içine girmiştir. Pakt Orta Doğu'da yükselen Nasır hareketine karşı Türkiye'nin Batı adına üstlendiği bir misyon haline geldi.⁹² Türkiye'nin Irak'ı ve diğer Arap

⁸⁵ Armaoğlu, a.g.e., s.526.

⁸⁶ Sander, a.g.e., s.264.

⁸⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.527.

⁸⁸ Canatan, a.g.e., s.107.

⁸⁹ Uslu, a.g.e., s.122.

⁹⁰ Bağcı, a.g.m., s.183.

⁹¹ Gönübol - Kürkçüoğlu, a.g.m., s.264.

⁹² Birand - Dündar, Çaplı, a.g.e., s.131.

Devletleri'ni Batı için kazanma girişimi, Orta Doğu'da şimdiye kadar takınmış olduğu tutumda önemli bir değişikliğe işaret ediyordu. Böyle bakıldığında, Türk Hükümeti'nin Batı, özellikle ABD ile Orta Doğu'da ortak çıkarlar izlediği görülmektedir.⁹³ Balkan Paktı, NATO'nun güney cephesini İtalya ile birleştirmişti. Türkiye'de kesilen bu cepheyi, doğuya doğru devam ettirerek, SEATO ile birleştirmek için İran ve Pakistan'ı da içine alacak yeni bir kuruluşa ihtiyaç vardı. Amerika Dış İşleri Bakanı John Foster Dulles'a ait olduğu bilinen bu düşüncenin gerçekleşmesinde Pakt'a üye olacak beş devlet de değişik faydalar beklemekteydiler.⁹⁴

Türkiye'nin Orta Doğu'da Savunma Paktı ile önemli bir role soyunması Sovyetler Birliği ile Orta Doğu'da karşı karşıya gelmesi anlamına geliyordu. Bu gerçekte, Türk Hükümeti'nin Batı ile olan askeri işbirliğini Orta Doğu'da daha da güçlendirmek için yeterli bir nedendi. Bağdat Paktı, Mısır ve Sovyetler Birliği'nin protestolarına rağmen kısa süre içinde bir "Siyasi Dayanışma Paktına" dönüştü. Böylece Türkiye Orta Doğu'da bir siyasi faktör oluyordu.⁹⁵

Ayrıca, Türkiye için paktlara katılmanın ikinci kıstası da, ezeli düşman olarak görülen Yunanistan'ın paktlara katılımını engellemek veya bu paktlara Yunanistan ile birlikte katılmaktı. Örneğin, 1 Ocak 1958'de gerçekleşen Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Türkiye, Yunanistan'dan sonra "ortak üye" olmak için başvuran ikinci ülkedir. Buradaki amaç Türkiye'nin batı toplumu içindeki yerini alması ve Yunanistan'ı yalnız bırakmamasıydı.⁹⁶

Bağdat Paktı'na Irak dışında Arap ülkesinin katılmaması ve katılan Müslüman ülkelerin Arap kuşağına dâhil olmaması, paktın Arap desteğinden

⁹³ Bağcı, a.g.m., s.184.

⁹⁴ Kamuran Gürün, Dış ilişkiler ve Türk Politikası-1939'dan Günümüze Kadar, Ankara, SBF Yayınları, 1983, s.354.

⁹⁵ Bağcı, a.g.m., s.185.

⁹⁶ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Eskişehir, Beta Yayınları, 1995, s.261.

mahrum olmasına neden oluyordu. Bu pakt için önemli bir eksiklikti.⁹⁷ Çünkü ilk başlarda Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini arttırmak amaçlı olsa da katılımın fazla olmaması ülkelerin birbirinden biraz daha fazla uzaklaşmasına neden oluyordu. Zaten Menderes de daha sonraki yıllarda bunun hata olduğunu, bu gelişmenin bölgedeki Batı karşıtı kampı güçlendirirken Türkiye'nin bölgede daha fazla yalnızlaşmasına yol açtığını itiraf etmişti.⁹⁸ Türk Hükümeti artık diğer Arap ülkelerinin de Pakt'a katılmasını istiyordu. Bu devletler Ürdün ve Lübnan'dı. Irak ise Filistin sorununun çözülmesi için uğraşiyor, Amerika'nın Pakt'a üyeliği sonucu daha kolay bir çözüme ulaşmayı ümit ediyordu. Çünkü Irak, Bağdat Paktı üyeliğinin ardından Arap dünyasından tamamen dışlanmış durumdaydı.⁹⁹

Pakistan 1 Temmuzda Pakt'a katılmıştır. Pakistan'ın katılımı Pakt'a yenilik getirmemiştir.¹⁰⁰ İran'ın ise 3 Kasım'da Bağdat Pakt'ına katılımı ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1 Kasım 1955'te Meclisi açış konuşmasında Türkiye'nin NATO'ya, Balkan ve Bağdat Paktı'na üye olmasının amacının bu üç değişik yapıdaki bölgede güvenlik, istikrar ve gelişme için bir katkıda bulunmak olduğunu söylüyordu.¹⁰¹

İran'dan sonra ise Bağdat Paktı'nın büyümeye başlaması Mısır önderliğinde pakta karşı cephe alan devletlerin endişesini arttırmış, bunların tepkisinin kuvveden fiile çıkarılmasına yol açmıştır.¹⁰² Sovyet silahlarının Çekoslovakya aracılığı ile Mısır'a gönderilmesi, Menderes'in bu silah tedarikinin arkasında Sovyetler Birliği'nin olduğu inancını pekiştiriyordu. Ancak Sovyetler Birliği 1955 yılından itibaren başlattığı "barış ataklarından" çok önce Türkiye ile yakınlaşma girişimleri göstermişti. Sovyetler Birliği Başbakanı Bulganin, Türk Hükümeti'nden özür dileyerek "Stalin, Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile ilişkilerini bozdu" diyordu. Sovyetler Birliği'nin 1946

⁹⁷ Fırat – Kürkçüoğlu, a.g.m., s.625.

⁹⁸ Arı, a.g.e., s.674.

⁹⁹ Bağcı, a.g.m., s.187.

¹⁰⁰ Gönlübol – Ülman, a.g.m., s.265.

¹⁰¹ Bağcı, a.g.m., s.186.

¹⁰² Gönlübol – Ülman, a.g.m., s.265.

yılındaki taleplerinden vazgeçmesine rağmen Soğuk Savaş'ta şekillenen Sovyet karşıtı Türk tutumu değişmiyordu. Köprülü ise Sovyetler'in bu yakınlaşma çabalarını Sovyet evrensel stratejisinin bir bölümü olarak karakterize ederek, Sovyetler Birliği'nin amacının "hür dünyayı" yanıltarak sanki Sovyetler Birliği'nin saldırgan hedefleri yokmuş düşüncesini uyandırmak olduğunu söylüyordu.¹⁰³ 14 Temmuz 1958'de Irak'ta meydana gelen askeri ihtilal ile Faysal ve Başbakan Nuri Sait Paşa iktidardan indirilir. Türkiye böylelikle Orta Doğu'daki en büyük müttefikini kaybetme endişesi ile ihtilale engel olabilecek askeri müdahaleyi düşünmüşse de Amerika'nın araya girmesi ile bu düşüncesinden vazgeçer.¹⁰⁴ İktidarı ele geçiren General Kasım Bağdat Paktından çekildiklerini açıkladı. Irak emperyalizm ile bağlarını kestiğini belirtti. Irak'ın üyelikten ayrılmasıyla¹⁰⁵ 21 Ağustos 1959'da yapılan bir açıklama ile Bağdat Paktı Teşkilatı'nın adının Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization, CENTO) olarak değiştirildiği bildirilmiştir.¹⁰⁶ Örgüt savunma amaçlı kurulmasına rağmen etkinlikleri daha çok ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğine yönelmiştir. ABD'nin daha sıkı biçimde bağlandığı örgüt bu haliyle yirmi yıl varlığını devam ettirmiştir.¹⁰⁷

Buraya kadar ele alınan Demokrat Parti dönemi dış politik olaylarından anlaşılacağı üzere Menderes, ABD ve Batı ittifakı adına gerek Ortadoğu coğrafyasında gerekse Balkanlar'da lider ülke olma yolunda girişimlerde bulunmuş ve bunda da başarısız olmuştur. Ortadoğu'da Mısır lideri Nasır'ın direnciyle karşılaşmış, Balkanlarda ise Sovyetler Birliği'nin etkisini kıramamıştır. Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ve bunun sonucunda NATO'ya dahil edilmesi ise Türk Dış Politikası açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye bu büyüklükte bir askeri savunma organizasyonunun içerisinde yer alarak kendi coğrafyasında önemli bir güvence elde etmiştir. Bir sonraki bölümde ele alınacak olan Kıbrıs meselesi ise Türk Dış Politikası'nı

¹⁰³ Bağcı, a.g.m., s.189.

¹⁰⁴ Canatan, a.g.e., s.151.

¹⁰⁵ Uçarol, a.g.e., s.734

¹⁰⁶ Gönlübol – Ülman, a.g.m., s.307.

¹⁰⁷ Balcıoğlu, a.g.m., s.481.

daha sonraki yıllarda neredeyse tümüyle etkilemiş ve günümüze kadar uzanan Kıbrıs sorununun oluşmasına neden olmuştur.

III. BÖLÜM

KIBRIS SORUNU VE MENDERES HÜKÜMETİ'NİN KIBRIS POLİTİKASI

1950'li yıllarda Menderes Hükümeti'nin dış politik tutum ve davranışlarını önemli ölçüde etkileyen bir sorun ortaya çıkmıştır. Bu sorun Kıbrıs Meselesidir. Türkiye bu tarihlerden önce Kıbrıs'tan İngilizlerin kesinlikle vazgeçmeyeceğini, dolayısıyla Türkiye'nin ya da Yunanistan'ın Kıbrıs üzerinde herhangi bir talepte bulunamayacağını düşünmekteydi. Bu nedenle 1954 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs Meselesini Birleşmiş Milletler gündemine getirmek istemesine kadar Türkiye'nin bir Kıbrıs Politikası mevcut değildi. Fakat daha sonra Menderes Hükümetince "var olmayan" bu sorundan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun diplomatik başarısıyla önemli ölçüde kazanımlar elde edilmiştir. Bu bölümde bu başarının nasıl elde edildiği, Kıbrıs meselesinin nasıl ortaya çıktığı ve Menderes Hükümeti'nin Kıbrıs Politikası detaylarıyla incelenecektir.

3.1. KIBRIS MESELESİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI

Kıbrıs Sorunu, 1954 yılından beri Türkiye'nin dış politikasının ana konularından biri haline gelmiştir. Kıbrıs'ın evvelce Türkiye'ye ait bulunması, Anadolu'nun Güneydoğu kıyılarına yakın olması dolayısıyla güvenliğini kontrol eden stratejik bir yer işgal etmesi ve nihayet adada büyük bir Türk cemaatinin yaşaması ve bu cemaate karşı girişilen baskı ve insanlık dışı hareketler, Türkiye'yi Kıbrıs Sorunu'na taraf yapmıştır. Türk Hükümeti'nin uyuşmazlığı başından beri ilgili devletler arasında yapılan müzakereler ile çözümlenmek istemesi, Yunanistan'ın genel olarak oldu-bitti politikası gütmesi sebebi ile mümkün olmamıştır. Kıbrıs uyuşmazlığı iki milli cemaatin çatışması sonucu Yunanistan'da ve Türkiye'de milli bir dava haline gelmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Bilge, a.g.m., s.337.

Türk-Yunan ilişkileri konusunu inceleyen pek çok kişinin kabul edeceği gibi özellikle Kıbrıs konusu iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların ve sorunların temelinde karşılıklı olarak yüzyılların birikimi/tortusuyla oluşmuş “dışlayıcı” bir kimlik tanımlaması yatar. Bu kimlik tanımlaması bazen aşırı şekillerde, örneğin Pan-Helenistlerin Megalo İdeası (Büyük Yunanistan Emeli) ve Pan-Türkistler’in Turan idealleri gibi ideolojik formlarda kendini gösterir.¹⁰⁹

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sömürge hareketlerinin yaygınlık kazanması da Yunanistan’ı adadaki İngiliz hâkimiyetine son verip, Kıbrıs’ın kendisi ile bütünleşmesi politikasına yöneltmiş,¹¹⁰ bu amaçla Kıbrıs Rumları adanın Yunanistan’a bağlanması için kanlı yıldırı (terör) yöntemlerini de kapsayan gösteri ve eylemler yapmaya başlamışlardı.¹¹¹ Kıbrıs uyuşmazlığının bu niteliğe bürünmesi, Kıbrıs’ı Türk dış politikasının ana konularından biri haline getirmiştir. Bu durum, Kıbrıs uyuşmazlığının gelişmesine göre konuyu, zaman zaman bütün dış politikamızı kapsar hale getirmiş ve hatta bu politikanın yönünü etkiler olmuştur.¹¹² Kıbrıs’ta yaşananların tarihsel süreci incelendiğinde Kıbrıs’ın aslında hiçbir zaman bir Yunan adası olmadığı, oradaki Rum nüfusun Atina tarafından yapay olarak özel bir siyasetle artırıldığı ortaya çıkan en bariz sonuç olacaktır. Dahası iki komşu ülke olan Türkiye ve Yunanistan arasında sürekli sürtüşmeler ve savaşların tahrikçisi ve başlatıcısı her zaman Yunanistan olmuştur. Bu sürtüşmelerin ve savaşların temelinde yatan gerçek nedenin “Megalo İdea” olduğu ortaya çıkar.¹¹³

¹⁰⁹ Şaban Çalış - Birol Akgün, “Çatışmadan Uzlaşmaya: 21. Yüzyıla Girerken Balkanlar’da Türk-Yunan Rekabeti”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.268.

¹¹⁰ Birgül Demirtaş Coşkun, “Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.247.

¹¹¹ Sina Akşin (yay. yön.), “Siyasal Tarih (1950–1960)” *Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908–1980)*, İstanbul, Cem Yayınevi, 2000, s.217.

¹¹² Bilge, a.g.m., s.337.

¹¹³ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.189.

Yunanistan kurulduktan bir müddet sonra Batılı devletlerin “unuttuğu” bir ülke haline geldi. Bu durum Yunan Krallığı’nın yüzünü Osmanlı Devleti’nde yaşayan zengin soydaşlarına çevirmesine neden olurken, Osmanlı Rumları da en azından ideolojik olarak Yunan Krallığı’nın kalkınma yolu, Yunanlı nüfusun yoğun olduğu zengin toprakları içine alacak biçimde sınırlarını genişletmekti. Bu hedef Megalo İdea olarak (Büyük Ülkü) adlandırıldı ve ilk kez 1844 yılında Dışişleri Bakanı Kolettis tarafından Kurucu Meclis’te dile getirildi. Sonra Yunan Krallığı sınır genişletmeye başladı.¹¹⁴

Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanistan Başbakanı Venizelos, 15 Mayıs 1919’da Yunan kuvvetleri İzmir’e çıktığı zaman kendisine Megalo İdea’ya dayalı 4 maddeli program çizmişti:

1. Ege Denizi, Yunan Denizi olacak,
2. İki anakaraya uzanan ve 5 denize açılan Yunanistan gerçekleştirilecek,
3. Yunanistan’ın bir ayağı Asya’da, diğer ayağı Avrupa’da olacak,
4. Bizans İmparatorluğu yeniden diriltirilecek.¹¹⁵

Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin İngiltere ile karşı karşıya gelmesini fırsat bilen Londra, ani bir kararla, Kıbrıs’ı Britanya İmparatorluğu’na kattığını ilan etti. Londra, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırlarını çizen Lozan Antlaşması’nda, Kıbrıs’ın 1914’te İngiltere’ye katıldığını da Ankara’ya onaylattıracaktır. Lozan’da Ege Denizi’ndeki 12 adayı da İtalya’ya bırakan Türkiye’nin gerek Kıbrıs, gerekse 12 ada konusunda sağlayabildiği tek güvence, bu adalarla ilgili olarak gelecekte ortaya çıkabilecek her türlü “ilhak”, bağımsızlık ya da başka yönetim biçimleri üzerindeki söz hakkını Ankara’nın saklı tuttuğu noktasıydı.¹¹⁶

Lozan Antlaşması’nda Kıbrıs meselesi üç maddede yer almıştır. Bunlar antlaşmanın 16. 20. ve 21. maddeleridir. Bu maddelerin ilk ikisi yani

¹¹⁴ Fırat, a.g.m., s.580.

¹¹⁵ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.190.

¹¹⁶ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.191.

16 ve 20. maddeler Kıbrıs'ın hukuki statüsü ile ilgili iken, 21. madde adada yaşayan Türklerin uyrukluk meselesi ile ilgilidir.¹¹⁷

Türkiye'yi yıllar sonra yeniden Kıbrıs sorunuyla yüz yüze getirecek olan neden de, Lozan Antlaşması'nın 16. maddesindeki bu olanaktır. Lozan Antlaşması'nın 20. maddesi ise şöyle düzenlenmiştir: "Kıbrıs Britanya Hükümeti tarafından 5 Kasım 1914'te ilan olunan ilhakını, Türkiye tanıdığını beyan eder."¹¹⁸ Bu madde ile adanın kesin olarak İngiltere'ye ait olduğu kabul edilmiştir.¹¹⁹

İkinci Dünya Savaşı, Kıbrıs'a iki önemli değişiklik getirdi. Bunlardan ilki şudur: Doğu Akdeniz'e sarkmak isteyen Sovyetler, Kıbrıs'ta İngilizlerin varlığını, emellerine ulaşmak için engel sayıyorlardı. Rusya'da özel olarak eğittikleri Rum komünistleri Kıbrıs'a gönderip, Ada Rumlarını, Yunanistan ile birleşme için kışkırtmaya başladılar. 1942 yılında Ada'da Akel adlı bir de Komünist Parti kuruldu. İkincisi ise şöyle özetlenebilir: 1945'te İngiltere'de İşçi Partisi iktidara geldi. İşçi Partisi'nin, sömürgeler konusunda çok yumuşak davranması, Rumların işlerini kolaylaştırdı. 1941 yılından başlayarak Rumların tüm ulusal ve dini törenleri, Yunanistan ile birleşme için gösteri yapma aracı olacaktı. 1947 yılında, Rum sağcı ve komünist partilerinin temsilcileri Londra'ya giderek İngiliz sömürgeler Bakanı ile görüştü ve Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi için yardımlarını istedi. Bu isteğe Kıbrıs Türkleri şiddetle karşı koydular. Zaten böyle bir isteği İngiltere de kabul etmedi. Ancak Rumlar bu amaç için İngiltere'ye sürekli olarak elçilerini gönderiyorlardı. 15 Ocak 1950 Pazar günü, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, Yunanistan ile birleşmek için "gayri resmi" bir plebisit (halk oylaması) düzenledi. Bir süre sonra Kilise oylamaya katılan 224.700 Rum'un 215.000'inin "katılma" yönünde oy verdiğini duyurdu.¹²⁰ Sadece Rumların katıldığı oylama ve sonuçlarını İngiliz ve Türk hükümetleri kesinlikle

¹¹⁷ Erim, a.g.e., s.2.

¹¹⁸ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.191.

¹¹⁹ Erim, a.g.e., s.2.

¹²⁰ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.191.

reddettiler. 800 Kıbrıslı Türk'te Yunanistan ile birleşmeden yana oy kullanmıştı.¹²¹ Bu oylamanın ardından Başpiskoposluk koltuğuna Makarios III oturmuştu.¹²² Makarios kilisede ölüm pahasına da olsa Enosis'i gerçekleştirmek için çalışacağına yemin etti.¹²³

Adada yaşanan bu gelişmeler kısa sürede Yunanistan'a da taşındı. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde 12 adaylı bir oldu bitti ile almanın verdiği rahatlık Yunanistan'a Kıbrıs'ın da alınabileceğinin umutlarını veriyordu.¹²⁴ Türkiye'nin 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'ndan bu yana sorunun üzerine çok fazla gitmemesi, Kıbrıs üzerindeki haklarından vazgeçmiş olmasından değil, ittifaklarına ve Batı Bloğu'nda sahip olduğu yere gösterdiği bağlılığı zedelememe çabasıydı. Kıbrıs, Türkiye'nin ayrıcalıklı bir müttefiki haline geldiği İngiltere'nin elindeydi ve İngiltere ile Türkiye de Bağdat Paketi çerçevesinde müttefikler.¹²⁵

1955 yılında Londra, Makarios'un emirleri ile terör faaliyetleri için kurulan, Yunanistan'ın da açık olarak destek verdiği¹²⁶ komutanlığını Grivas'ın yaptığı EOKA'nın (Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Örgütü) İngiliz yönetimine karşı silahlı direniş ve tedhiş hareketi başlatması nedeniyle¹²⁷ Kıbrıs ile ilgili politikasını, Türkiye'yi de soruna taraf yaparak, Yunanistan'ın taleplerini dengelemek stratejisi üzerine kuracaktır.¹²⁸ Aslında Kıbrıs meselesi Türkiye-İngiltere meselesidir ve Yunanistan bu meseleye suni bir devlet ve Kıbrıs ile alakası bulunmayan bir müdahil olarak sokulmuştur.¹²⁹

¹²¹ Mihalis Mihaïlidis, "Kıbrıs Türk İşçi Sınıfı ve Kıbrıs İşçi Hareketi", *Kıbrıs Dün ve Bugün*, Der. Masis Kürkçügil, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003, s.325.

¹²² Öke - Mütercimler, a.g.e., s.192-193.

¹²³ Bilge, a.g.m., s.337.

¹²⁴ H.Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan*, Ankara, 1997, s.311.

¹²⁵ Andreas D. Mavroyannis, *Kıbrıs Sorununun Türk-Yunan ilişkilerine Etkisi*, İstanbul, Metis Yayınları, 1990, s.129.

¹²⁶ Birgül Demirtaş Coşkun, "Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri", *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.247.

¹²⁷ Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, Ankara, 1988, s.173.

¹²⁸ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.193.

¹²⁹ Raif Karadağ, *Türk Hariciyesinin Çetin Sınavı Kıbrıs*, İstanbul, Emre Yayınları, 2004, s.40.

3.2. TÜRKİYE’NİN KIBRIS KOMİSYONU

Başbakan Adnan Menderes Kıbrıs konusunu önemli görüyor ve bu sorunun Türkiye’nin lehine çözülmesi için yollar arıyordu. Bu doğrultuda Kıbrıs sorunuyla ilgilenmesi için daha sonraki yıllarda Dışişleri Bakanı olacak olan “aktif ve dinamik diplomat” Fatin Rüştü Zorlu’yu görevlendirdi. Menderes ayrıca, Fatin Rüştü Zorlu’yu 1954 seçimlerinde milletvekili seçtirerek, kabinesine Devlet Bakanı yaptı.¹³⁰

Fatin Rüştü Zorlu hükümet tarafından “Kıbrıs Sorunu” ile ilgilenmesi için atandıktan sonra, hemen Dışişleri Bakanlığı’nda bir “Kıbrıs Komisyonu” kurdu. Fatin Rüştü Zorlu başkanlığındaki Kıbrıs Komisyonu Genel Kurmay ikinci başkanı Rüştü Erdelhun, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Muharrem Nuri Birgi, Atina Büyükelçisi Settar İlksel, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Orhan Eralp ve Büyükelçi Mahmut Dikerdem’den oluşuyordu. Kıbrıs Komisyonu’nun görevi, Türkiye’nin Kıbrıs hakkındaki resmi düşüncesini ve Menderes Hükümeti’nin Kıbrıs hakkındaki “stratejisini” ve “taktiğini” geliştirmektir. Zorlu, Hükümetin Kıbrıs stratejisinin kesin olarak ortaya çıkarılmasına kadar iki temel prensibi şöyle formüle ediyordu:

Dünya kamuoyuna dokümanlar aracılığıyla, Türkiye’nin de Kıbrıs’ta aynı Yunanistan gibi hukuksal haklara sahip olduğu kanıtlanmalıdır.

Kıbrıs Sorununun kesin olarak çözümüne kadar, Kıbrıs’lı Türklerin Yunanistan’ın baskılarına karşı koyabilmek için desteklenmeleri gerekmektedir.¹³¹

¹³⁰ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.107

¹³¹ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.109.

3.3. BİRİNCİ LONDRA KONFERANSI

İngiltere Dışişleri Bakanı Harold Mc Millan, Türk ve Yunan Hükümetleri'ni üçlü bir konferans için 29 Ağustos 1955'te ünlü Lancaster House'a davet etti. Konferansın konusu "Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki Güvenlik Sorunları" olarak saptanmıştı.¹³² Ancak, konferansta konuşulan tek konu ise Kıbrıs sorunu oldu. Türkiye'nin konferansa davet edilmesi, İngiltere ve Yunanistan'ın yanı sıra, Türkiye'nin de adanın geleceği üzerine yapılacak tartışmalarda, aynı haklara sahip olması demektir. Yunan Hükümeti, kısa bir gecikmeden sonra konferansa katılacağını açıkladı. Bu arada Kıbrıs Komisyonu Türkiye'nin Kıbrıs'ta uygulayacağı stratejinin taslağını hazırlamakla meşguldü. Kıbrıs Komisyonu, Kıbrıslı Türklerin temsilcileri ile sıkı bir ilişki içinde bulunuyordu. Kıbrıs Sorunu ise bu arada kamuoyunda Türkiye'nin ulusal bir sorunu haline dönüşmüştü. Türkiye'nin hemen hemen tüm bölgelerindeki çeşitli gençlik dernekleri gösteriler düzenlenmesi için müracaatta bulunuyorlardı. Özellikle basın burada önemli bir rol oynuyordu.¹³³

Kıbrıs Komisyonu bu hazırlıkları yaparken Başbakan Adnan Menderes kabine değişikliği yaparak, Fuat Köprülü'yü Başbakan Yardımcılığına, Kıbrıs Komisyonu Başkanı Fatin Rüştü Zorlu'yu ise Dışişleri Bakanlığına atıyordu. Londra Konferansı arifesinde, Türk Hükümeti'ndeki bu önemli değişiklik, dış politikada daha atak ve daha kişilikli bir davranış içene girileceği, Kıbrıs konusundaki gelişmelere daha yakın ilgi gösterileceği ve Türkiye'nin çıkarlarının korunmasında daha cesaretli adımlar atılacağını kanıtı olarak değerlendirilmişti.¹³⁴

Konferans hazırlıkları bu şekilde sürerken Başbakan Adnan Menderes 24 Ağustos 1955'te Kıbrıs Konusu'nda İstanbul Liman Lokantası'nda basına şu açıklamaları yapmıştı:

¹³² Feroz Ahmad Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, s.140.

¹³³ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.109-110.

¹³⁴ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.212.

“ ...Şurasının herkesçe açık olarak bilinmesi gerekir ki, Türkiye sahillerinin büyük bir kısmı, başka devletlere ait gözleme ve tehdit araçlarıyla çevrilmiş bulunuyor. Bir Kıbrıs sahası bugün güvenli görülmektedir. Bu bakımdan, Kıbrıs, Anadolu'nun devamından ibarettir ve onun güvenliğinin esas noktalarından biridir. Bu nedenle, bugün Kıbrıs'ın el değiştirmesi söz konusu ise, bunun etnik esaslara değil, çok daha önemli gerçeklere ve gerekçelere göre kararlaştırılması ve Türkiye'ye geri verilmesi gerekecektir. Londra'ya gidecek heyetimiz, statükonun devamını asgari koşul olarak savunacaktır. Fakat şurasını da kesinlikle belirtiyim ki, bu memleketin, Kıbrıs'ın statükosunda bugün için, hatta yarın için memleketimiz aleyhine olabilecek bir değişikliğe kesinlikle tahammülü yoktur.”¹³⁵

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere, Başbakan Adnan Menderes Kıbrıs'ta oluşabilecek bir statüko değişikliğinde yani adanın İngiltere'nin elinden çıkması durumunda kesinlikle Yunanistan'a verilmesine müsaade etmeyeceklerini ve Türkiye'nin aleyhine olabilecek herhangi bir değişikliği kabul etmeyeceklerini vurgulamıştır.

Planlandığı gibi konferans 29 Ağustos 1955'te başladı. İlk olarak İngiliz Dışişleri Bakanı Mc Millan görüşlerini açıkladı ve İngiltere'nin NATO ve Bağdat Paktı içinde üstlenmiş olduğu görevleri yerine getirebilmesi için Kıbrıs'ta üs bulundurmasının yetmeyeceğini, adanın tümünün elinde bulunması gerektiğini belirtti. Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopulos, ada halkına self determinasyon hakkının tanınmasının zorunlu olduğunu ama bunun İngiliz askeri gücünün adadan çıkması anlamına gelmediğini, İngiltere'nin bölgedeki stratejik çıkarlarını koruması için askeri üslerin varlığının yeterli olacağını savundu. Türkiye'nin görüşlerini Dışişleri Bakanı Vekili Fatin Rüştü Zorlu dile getirdi. Zorlu, coğrafi yakınlık, Kıbrıslı Türklerin varlığı, adanın Türkiye ile tarihsel, ekonomik ve kültürel bağlarına değindikten sonra Türkiye açısından Kıbrıs'ın stratejik önemini açıkladı. Kıbrıs'ı elinde

¹³⁵ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.213.

bulunduran devletin aynı zamanda Türkiye'nin batısındaki adaları da elinde bulunduruyorsa Türkiye'yi etkinlikle çevrelemiş olacağını, hiçbir devletin kendi güvenliğini ne kadar dost ve müttefik olursa olsun bir başka devlete bütünüyle teslim edemeyeceğini belirtti. Zorlu, konuşmasını Türkiye'nin yeni politikasını açıklayarak tamamladı: Türkiye statükodan memnundur ve korunmasını istemektedir, ama eğer mevcut durumda bir değişiklik yapılacaksa, en doğru yol adanın eski sahibi Türkiye'ye geri verilmesidir.¹³⁶ Fatin Rüştü Zorlu'nun etkili konuşmasının ardından İngiltere Dışişleri Bakanı Mc Millan, Türk temsilcisi Zorlu'yu tebrik etti.¹³⁷

Toplantıda ortaya konan teklifler, farklı nedenlerden dolayı hem Türkiye hem de Yunanistan tarafından reddedildi. Sonuç olarak İngilizler, o dönemlerde en sağlam müttefikimiz diye söz ettikleri Türkiye'nin de uyuşmazlığın bir tarafı olduğunu dünya kamuoyuna ilan etmişler, sorunun sadece Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından verilecek bir kararla çözülemeyecek kadar karmaşık bir nitelik taşıdığını göstermeye çalışmışlardır. Sorun basit bir sömürge sorunu değildi, soruna taraf olan ve konuya ilişkin tutum ve tezleri açısından birbirleriyle uzlaşmaz bir konumda bulunan Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin bir çatışmaya yönelmemesi için de İngiltere'nin uzlaştırıcı rolüne ihtiyaç vardı. Bu söylenenlerin Kıbrıs'a ilişkin somut anlamı ise adadaki İngiliz varlığının gerekliliğiydi. İngiltere'nin senaryosunda tek aksayan, ABD'nin hala Türkiye'nin Kıbrıs sorununa ilişkin konumu hakkında yeterli derecede ikna olmamış olmasıydı.¹³⁸

Birinci Londra Konferansı herhangi bir uzlaşma ya da antlaşmayla sonuçlanmamıştır. Türkiye heyetinde bulunan Büyükelçi Dikerdem'e göre önemli olan, elde edilen sonuçtur. Londra'da 1955 Ağustos'unun son günlerinde Türk heyetinin ortaya attığı tez Yunan Hükümeti'ni şaşkırtmış,

¹³⁶ Baskın Oran, Atay Akdevelioğlu a.g.e., s.601-602.

¹³⁷ Mahmut Dikerdem, Ortadoğu'da Devrim Yılları, İstanbul, 1977, s.131.

¹³⁸ Faruk Sönmezoğlu, Türk Dış Politikası, Der Yayınları, 2006, s.80.

telaşa düşürmüş ve türlü direnmelerden sonra 1960 yılında, Türkiye ile uzlaşmaya yanaştırmıştır. 1960 Londra ve Zürih Antlaşmaları'nın temeli, Türk diplomasisi tarafından 1955'te Birinci Londra Konferansı'nda atılmıştır. Londra'daki üçlü konferans Kıbrıs'taki sorunun Türkiyesiz çözülemeyeceği gerçeğini gözler önüne sermesi açısından son derece yararlı ve olumlu sonuçlanmıştır. Bu konferansta Kıbrıs sorununun çözümü sağlanamamışsa da adanın geleceği konusunda üç devletin ortak bir sonuca gelmeleri gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Yunanlıların ortaya sürdüğü savın tam tersine, Türkiye'nin bu sorunda söz ve hak sahibi olduğu uluslararası düzeyde ilk kez ortaya konmuştur. Londra Konferansı'nın bir önemli sonucu da adanın geleceğinde kimlerin söz sahibi olacağı'nın net biçimde ortaya çıkmış olmasıdır.¹³⁹

Londra Konferansı görüşmeleri devam ederken Türkiye'de 6-7 Eylül olayları patlak vermiştir. Konferans görünüşte 6-7 Eylül olayları üzerine dağılmış izlenimi vermişse de, gerçekte bu sonuç Türkiye ve Yunanistan arasındaki uzlaşmaz görüşlerden kaynaklanmıştır.¹⁴⁰

Görüşmelerin kesilmesinden hemen sonra 8 Eylül günü Türkiye'ye dönmekte olan Kıbrıs Komisyonu Başkanı Fatin Rüştü Zorlu uçakta üzüntülü bir şekilde Büyükelçi Mahmut Dikerdem'e şöyle demiştir: "Bütün çabalarımız, Londra'da elde ettiğimiz başarı, bir gecede heba olup gitti."¹⁴¹

3.4. 6-7 EYLÜL OLAYLARI

Londra Konferansı'nın sonuna gelindiği bir süreçte Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba koyulduğu haberi üzerine İstanbul, İzmir ve

¹³⁹ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.215.

¹⁴⁰ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s.79.

¹⁴¹ Mahmut Dikerdem, a.g.e., s.136.

Ankara'da Rumlar'a karşı olaylar patlak verdi ve bu olaylar tarihe 6-7 Eylül olayları olarak geçti.

Olaylar İstanbul Ekspres Gazetesi'nin Selanik'te Atatürk'ün evine bomba konduğu haberi üzerine Kıbrıs Türk'tür Derneği'nin İstanbul'da bir miting düzenlemesiyle başladı. Miting kısa bir sürede saldırgan bir nitelik kazandı ve polisin tamamen seyirci kaldığı bir ortamda, çoğunluğu Rumlara ait azınlık mallarının, kiliselerinin ve okullarının hedef alındığı yıkma, yakma ve yağmalama eylemlerine dönüştü. Benzer olaylar aynı gün İzmir'de de yaşandı ve Yunan konsolosluk binası ile Fuar'daki Yunan pavyonu yakıldı. Azınlık ve Levanten evleri yağmalandı. O sırada İstanbul'dan Ankara'ya gitmekte olan Başbakan Adnan Menderes yolda geri dönme kararı aldı. İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edildi.¹⁴² İki gün süren olaylarda 3 kişi öldü, 30 kişi yaralandı. 1 Havra, 8 Ayazma, 2 Manastır ve 3.884'ü Rumlara ait olmak üzere 8.538 taşınmaz mal harap ve yağma edilerek yakılıp yıkıldı.¹⁴³

6-7 Eylül olayları sonrası Türkiye, Yunanistan'a taziye vermiş ve zarar görenlerin tazmin edileceği ve ilerde olması muhtemel diğer benzer olayların önleneyeceği vaadinde bulunmuştur. Yunanistan ve Türkiye'deki olayların bu iki ülke münasebetlerini bozması ve bu sebeple NATO ortak manevralarının yapılamaması ABD'yi de harekete geçirmiş ve ABD'yi her iki ülkeye başvurmaya yöneltmiştir. ABD Dışişleri Bakanı J.F. Dulles, Başbakan Adnan Menderes'e metni 21 Eylül 1955'de açıklanan bir mesaj göndermiştir. Bu mesajda NATO dayanışmasından, komünist yayılmasından ve bu yayılmanın önlenmesi için Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardımdan bahsedildikten sonra "*Hali hazır anlaşmazlıkların işbirliğimizin (Yunanistan ile) müessiriyetine halel getirmemesini temin zimmında her türlü gayreti sarfetmenizi ehemmiyet ve ısrarla rica ederim*" demiştir. Başbakan Adnan Menderes, mesaja verdiği cevapta 6/7 Eylül olaylarının sorumluluğunu gizli komünist teşkilatı ve solcu

¹⁴² Baskın Oran, Atay Akdevelioğlu a.g.e., s.601.

¹⁴³ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.215.

unsurlara yüklemiş, 12 Eylül'de TBMM'de yaptığı konuşmalardan parçaları zikretmiştir.¹⁴⁴

Bu olaylardan sonra uzunca bir süre belli kesimler tarafından bu olayları Adnan Menderes ve Celal Bayar'ın Londra'da Kıbrıs görüşmelerinde bulunan Fatin Rüştü Zorlu'nun bir telgrafı üzerine oradaki görüşmelerde elini güçlendirmek için tertip ettirdiği yönünde iddialar dile getirilmiş, 27 Mayıs Askeri Darbesi sonucu kurulan olağanüstü mahkemede ise bu konuyla ilgili bir dava görülmüştür. Burada Adnan Menderes, Celal Bayar ve Fatin Rüştü Zorlu'ya yöneltilen suçlamalardan birisi, İktidara yakın İstanbul Ekspres Gazetesi'nde, Anadolu Ajansı'nda ve İstanbul Radyosu'nda Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba koyulduğu haberinin ivedi olarak yayınlanmasıdır. Bir diğer suçlama ise "Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti" Başkanı Hikmet Bil'in kişisel izlenimine dayalı kanıtlanması güç bir iddiasıdır. Bu iddia da şudur:

Olay günü Menderes, Hikmet Bil'i arabasına davet etmiş ve aralarında şu konuşma geçmiştir. Arabada Başbakanın yanında oturdum. Araba Divanyolu'nda ilerlerken Menderes, "Ben Florya'ya gidiyorum. İsterseniz beraber yemek yeriz" dedikten sonra "Kıbrıs'ta ne var ne yok?" diye sordu. Kıbrıs'taki durumu anlattım. Bil, Menderes sözü Londra'da Üçlü Konferansta bulunan Fatin Rüştü Zorlu'ya getirerek şunu söyledi. "Yeni bir şifreli telgraf geldi Fatin'den... Zayıf durumdayım Türk kamuoyunu zaptedemiyoruz diyebilmeliyim şeklinde şikâyetleri var. Daha aktif olmamızı istiyor." Hikmet Bil'in Londra'da başarısızlık mı var endişesini belirtmesi üzerine Başbakan'ın şu yanıtı verdiği ileri sürülmektedir: "Yok... Yok... Konferans ya hakkımızı kabul eder ya da dağılmak zorunda kalır." ¹⁴⁵

Yukarıda yöneltilen her iki suçlamaya Fatin Rüştü Zorlu'nun cevapları mevcuttur. Bu cevaplar 27 Mayıs sonrasında kurulan Yassıada Mahkemeleri'nde verilmiştir. Fatin Rüştü Zorlu'nun mahkemedeki ifadesinde, Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba konulduğu yönündeki haberin kendi

¹⁴⁴ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s.347.

¹⁴⁵ Öke - Mütercimler, a.g.e., s.217.

talimatlarıyla ivedi olarak İktidara yakın İstanbul Ekspres Gazetesi'nde, Anadolu Ajansı'nda ve İstanbul Radyosu'nda duyurularak halkın galeyana getirildiğine yönelik suçlamalara karşı cevabı şu olmuştur:

“Şimdi, Sayın Başsavcının iddianamesinde İstanbul Radyosu'nun bu haberi verip vermemesi hususunda bir münakaşadır gidiyor. Emir verdin, vermedim şeklinde. Atatürk gibi bu kadar beynelmilel bir adamın evine, beynelmilel bir dava devam ederken bomba atılır da onu sadece Anadolu Ajansı mı verir? İngiliz Radyosu, Kıbrıs Radyosu ve diğer milletlerin radyosu bunu ilan etmezler mi? Türkiye bir buzdolabının içinde de dünya ile hiçbir münasebeti yok mu? Onu ilan etmiş etmemiş nasıl olsa duyulacak hadise. Sonra suç delili olarak ileri sürüyorlar, haberi telgraf gelmeden telefonla elde etmişim. Servis telefonla bildirmiş. Böyle bir münasebet yapıldığı zaman Müzakere Heyeti Başkanı'na bu gibi haberler servis tarafından ulaştırılır. Bu herhangi bir Hariciye memuruna sorulsaydı, mutlaka söylerdi, bunu. Ama o zaman da iddianamede yer alamazdı. İddianameye yazmak bir mecburiyeti hukukiye midir? Elbette değildi.”¹⁴⁶

Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti Başkanı Hikmet Bil'in, Fatin Rüştü Zorlu'nun Londra'dan 'daha aktif olun' şeklinde Adnan Menderes'e telgraf çektiği ve buradaki "aktif olun"dan kastının 6-7 Eylül Olayları'nı yapın demek olduğu iddiasına ise Fatin Rüştü Zorlu mahkemede şu savunmayı yapmıştır:

“Londra'ya gittik. Gider gitmez Mister Mac Millan'la görüştük. Konferans 29'unda başlayacak, 26'sında görüşüyorum. 28'inde telgraf çekmişim. Bu da Sayın İddia Makamı için suç delillerinden birisi. Güya ben konferansın akamete uğrayacağını görmüşüm, Başvekile 6/7 Eylül'ü yapın demişim. Konferans daha başlamamış, iki gün sonra başlayacak. Ben bunun sonunu nereden görüyorum? Bu konferansın sonunu? Demin arz ettiğim gibi konferansta bizim bulunmamız, bizim bu gibi konferansların devam etmesini arzu etmemiz milli menfaatımız bakımından lazım.

¹⁴⁶ Mehmet Arif Demirer, 6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası, Bağlam Yayıncılık, 1995, s.27.

Biz malum tezimizi müdafaa ediyoruz. Fakat bir meseleyi mütekaddime (öne alınması gereken) koyuyoruz ortaya. Diyoruz ki; ilk önce nümayiş dursun. İlk önce Yunan Hükümeti tedhişçileri silahlandırmaktan ve oraya adam göndermekten vazgeçsin ve bir sükunet hasıl olsun. Bu sükunet içinde anlaşalım, konuşalım diyoruz. Buradaki tez için de yine aynıdır. Yani sükunete davet ediyoruz. Biz 'Tedhişçilik yapıyorsunuz, bir kere bunu kesin, müttefikler arasında böyle bir şey olmaz ' diyoruz. Bu da var nutuklarda. Bu telgrafın, 28 Ağustos tarihli telgrafın son paragrafında demişim ki, 'Biz böyle çalışıyoruz, siz de ilgililere söyleyin. Onlar da, bu gayretlerimize iştirak etsinler'. Bu demekmiş ki 6/7 Eylül hadisesini yapın. Peki bu telgrafın çekildiği Hariciye Vekaletince malum. Orada katibi umumi vekili var (Sn. Melih Esenbel, hayatta). Niçin o adama sayın başsavcı tahkikat esnasında ve benim talebim üzerine 'Buraya gelsin ne yaptın' diye sormuyor? Onun yaptığı malum. İngiliz Büyükelçisi ile ABD Büyükelçisine müracaat ediyor, tezimizi teyit ediyor, bizi tutsunlar diyor. Aynı zamanda bütün Büyükelçilere tamimlerde bulunuyor, gereken propagandayı yapınlar diyor.

Sonra ben bu telgraftı yazarken benim yanımda Muharrem Nuri Birgi, Atina Büyükelçisi Settar İksel de vardı. Bunlarla yazıyoruz. Müdavelei efkarda (fikir alışverişi) bulunuyoruz. Bunların çağrılıp dinlenmesi lazım değil mi? Eğer bu telgraf bu kadar mühimse ve bu telgraftan mevcut olmayan manalar çıkarılmak isteniyorsa onlar da buraya çağrılınsın. O zaman NATO Büyükelçiliğinde ikinci katiplik yapan bir zat (Coşkun Kırca-MAD) şahadet ediyor ama o Büyükelçiler çağrılıp onların şahitliklerine müracaat edilmiyor. Niçin? İlla benim suçlu gösterilmem mi lazım? O Şahıs (Coşkun Kırca-MAD) buraya geldi, selefim Köprülü'nün damadı kendisi. Selam vermezdi bana, çünkü kayın babasının yerini aldım."¹⁴⁷

3.5. LONDRA VE ZÜRİH ANTLAŞMALARI

Birinci Londra Konferansı'nda Kıbrıs konusunda bir netice alınamaması sonrasında ilerleyen yıllarda Kıbrıs sorunuyla ilgili NATO ve

¹⁴⁷ Mehmet Arif Demirer, a.g.e., s.21-24-25.

Birleşmiş Milletler nezdinde birçok girişimlerde bulunulmuş fakat bu sorunla ilgili bir netice alınamamıştır.

1958 yılının sonlarına gelindiğinde Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları arasındaki ikili görüşmeler çeşitli milletlerarası toplantılar vesilesiyle devam etmiştir. Nihayet belli noktalarda anlaşmaya varılınca Türkiye ve Yunanistan Başbakanları'nın Zürih'te buluşup görüşmeleri kararlaştırılmıştır. İki Başbakan 5-11 Şubat 1959 tarihleri arasında Zürih'te görüşmeler yapmışlardır. Bu görüşmelerde iki Başbakan Kıbrıs'ın milletlerarası statüsünün ve anayasasının dayanacağı prensipler üzerine anlaşmaya varmışlardır. 11 Şubat 1959 tarihinde Zürih'te yayınlanan ortak bildiriye varılan anlaşmaların mahiyeti açıklanmamıştır. Çünkü bu anlaşmaların ilgili üçüncü devlet, İngiltere tarafından da kabulü gerekiyordu. Yayınlanan ortak bildiriye Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs uyuşmazlığı dolayısıyla bozulan münasebetleri Atatürk ve Venezilos'un çizdikleri sıkı işbirliği ve yapıcı dostluk yoluna yeniden sokma konusunda karşılıklı arzular belirtilmiş, Kıbrıs meselesi hakkında uzun görüşmeler yapılmıştır. Bu anlayış zihniyeti içinde nihai ve uzlaştırıcı antlaşmaya varıldığı açıklanmış ve "Birleşik Krallığın dostu ve müttefiki Türkiye ve Yunanistan'ın, üç ilgili memleket arasında bir anlaşmanın Kıbrıs meselesini kati hal tarzına götüreceğine inanmakta" oldukları ifade edilmiştir. Zürih Antlaşması'ndan sonra Türkiye ve Yunanistan Başbakanları memleketlerine dönmüşler, Dışişleri Bakanları ise antlaşmayı İngiltere'ye anlatıp rızasını almak için Londra'ya gitmişlerdir.¹⁴⁸

Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları İngiltere Dışişleri Bakanı'na Zürih Antlaşması hakkında bilgi verdikten sonra Londra'da üç hükümet ve Kıbrıs Türk ve Rum cemaatleri liderlerinin katılacağı bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştır. Toplanan İkinci Londra Konferansı'na İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Başbakanları Mc Millan, Menderes ve Karamanlis ile Kıbrıs Türk ve Rum cemaatleri liderleri olarak Dr. Fazıl Küçük ve Makarios

¹⁴⁸ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s.365.

katılmışlardır. Türk heyetini konferansa götüren uçak kazaya uğradığından Başbakan Adnan Menderes konferansı Londra'da klinikten izlemiştir. Yapılan görüşmelerden sonra Zürih Andlaşmaları, İngiltere hakkındaki bazı hükümlerin ilavesi ile 19 Şubat 1959 tarihinde konferans tarafından kabul edilmiştir. Konferansın kabul ettiği kararlar 23 Şubat 1959 tarihinde üç devlet merkezinde açıklanmıştır.¹⁴⁹

Londra Antlaşmasına göre; Dışişleri, Savunma ve Maliye Bakanlıklarından birisi Türklere verilecek, Cumhurbaşkanı Yardımcısının (Türk) dış siyaset, savunma ve iç güvenlik konularında, Cumhurbaşkanı gibi, veto yetkisi olacaktı. Kıbrıs'ın güvenliğini sağlamak amacıyla, 950'si Yunan ve 650'si Türk olmak üzere, 1600 askerin yanı sıra; 1200'ü Rum ve 800'ü de Türklere seçilecek 2000 kişilik savunma gücünün karargah komutanlığı da, Türk – Yunan ve Rumlar arasında birer yıl süre ile nöbetleşe yapılacaktı. İç güvenliği sağlamak için de 400 kişilik polis gücünün yarısı Türklere, yarısı da Rumlardan seçilecekti.¹⁵⁰

İngiltere'de imzalanan Londra Antlaşması 4 Mart 1959 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan oylamada 138 red oyuna karşılık 347 evet oyuyla onaylandı. Ancak muhalefet lideri İnönü Antlaşmayı yeterince güvenilir bulmuyor, Londra Antlaşması'nı ENOSİS'e giden yolu açtığı düşüncesi ile reddediyordu. Buna karşılık Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bu antlaşma ile ENOSİS yolunun tamamen tıkandığını belirtiyordu. Kıbrıs'ın bağımsızlığını belirleyen Antlaşma 7 Temmuz 1960'da Lefkoşe'de imzalandı. Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak ilan edilişi ise 16 Ağustos 1960'da gerçekleşti.¹⁵¹

Bu bölümden de anlaşılacağı üzere Lozan Antlaşması'nın 20. Maddesiyle Kıbrıs'ı tamamen İngiltere'ye bıraktığını onaylayan Türkiye,

¹⁴⁹ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s.367.

¹⁵⁰ Öke-Mütercimler a.g.e., s.239.

¹⁵¹ Hüseyin Bağcı a.g.e., s.127.

Demokrat Parti'nin ve Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun diplomatik başarısıyla imzalanan Londra ve Zürih antlaşmalarıyla Kıbrıs'ta garantör ülke statüsünü elde etmiş, daha sonraki yıllarda meydana gelen 1974 Kıbrıs Barış Harekatı bu dönemde imzalanan Londra ve Zürih antlaşmalarının ilgili maddeleri dayanak gösterilerek yapılmıştır. Fakat 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekatı'nın yapılma emrini veren Başbakan Bülent Ecevit, 1959 yılında CHP Milletvekiliyken bu antlaşmalara ret oyu vermiş ve ağır bir şekilde eleştirmiştir. Kıbrıs konusunda elde edilen başarı Demokrat Parti'nin dış politikadaki son başarısı olacak ve bir sonraki bölümde incelenecek olan 27 Mayıs Askeri Darbesi ile Demokrat Parti iktidardan düşürülecektir.

IV. BÖLÜM

27 MAYIS ASKERİ DARBESİYLE MENDERES HÜKÜMETİ'NİN DEVİRİLMESİ, ABD'NİN VE BATI İTTİFAKI'NIN BU KONUDAKİ TUTUMLARI

Bu bölümde 27 Mayıs Askeri Darbesi sonucunda Adnan Menderes Hükümeti'nin devrilmesi ve bu darbeye ABD arasındaki ilişki değerlendirilecektir. Bu kapsamda 27 Mayıs Askeri Darbesi ile Menderes Hükümeti'nin nasıl düşürüldüğü, darbenin öncesinde ve sonrasında ABD'nin tutumunun ne olduğu incelenecek ve bölümün sonunda da 27 Mayıs Askeri Darbesi sonrasında yönetimi ele geçiren askeri yönetimin izlediği dış politika değerlendirilecektir.

4.1. 27 MAYIS ASKERİ DARBESİYLE MENDERES HÜKÜMETİ'NİN DÜŞÜRÜLMESİ

1959 yılına gelindiğinde DP iktidarına karşı CHP, muhalefetini daha da sertleştirdi. Sadece muhalefet partisi CHP değil, basın, ordu, üniversiteler ve aydınların büyük bir kısmı da DP iktidarının karşısındaydı. İstanbul ve Ankara'da öğrenci olayları patlak vermiş, polis üniversitelere müdahale etmek zorunda kalmıştı. DP iktidarı ve Menderes bu sert muhalefet karşısında aldığı önlemlerle hatalar yapmış, basına ve muhalefete karşı anti demokratik uygulamalar ortaya koymuştu. DP'nin bu hatalarına en büyük örnek ise 27 Mayıs Darbesi'nden kısa bir süre önce Meclis'te kurulan Tahkikat Komisyonu'dur. Tahkikat Komisyonu, TBMM üyelerinin içerisinde seçilen milletvekilleri tarafından oluşan ve ülkedeki olağanüstü durumun nedenlerini araştıran bir komisyon olarak kurulmuştu. Bu komisyona CHP'lilerin karşı çıkmasına rağmen olağanüstü yetkiler verilmişti. Tahkikat komisyonu DP'ye karşı olan kesimler için "bardağı taşıran son damla" olmuştu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Tahkikat Komisyonu'nun kurulması önerisinin tartışıldığı görüşmelerde, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Tahkikat Komisyonu'nun haksız bir uygulama olduğunu vurgulayarak sık sık ihtilalden bahsetmiş ve şunları söylemiştir:

“Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa o memlekette ihtilal olur. Böyle bir ihtilal bizim dışımızda ve bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam... Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. İhtilal, meşru bir hak olarak kullanılacaktır. Bundan içtinap kabil değildir. Bir fevkalade idare kuracaksınız. Bu idareye verilen salahiyetler gayri meşrudur. Vatandaşların hepsine, bunun haksız olduğunu, buna mukavemet etmek lazım geldiğini söyleyeceğiz.”¹⁵²

Yine Tahkikat Komisyonu'nun yetkilerini tayin eden yetki kanunu görüşülürken İnönü TBMM'de söz almış muhalefetin ve öğrenci olaylarının baskısına dayanamayıp iktidarını kaybeden Güney Kore Devlet Başkanı Syngman Rhee'yi örnek gösterip *“Türk Milleti Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir”* demiş ve şu sözleri söylemiştir:

“Sizin elinizde ne ordu var, ne memur var, ne üniversite ve hatta ne de polis var. Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu?”¹⁵³

Ordu içerisinde ise darbeci örgütlenmeler 1955-56'lı yıllarda başlamış ve birçok gizli örgüt kurulmuştu. 27 Mayıs Darbesi'nde önemli rol oynamış ve daha sonra Milli Birlik Komitesi Genel Sekreterliği yapmış olan Orhan Erkanlı bu konudaki kitabında şunları yazmıştır:

“... Bizim örgütlenmeye başlama tarihimizle, DP iktidarının zirveden aşağı doğru kaymaya başlayış tarihlerinin aynı yıllara rastladığına dikkati çekmek isterim. 1956 yılı içerisinde Türk Ordusu'nda daha bir sürü gizli kuruluş olduğundan hiç

¹⁵² Davut Dursun, 27 Mayıs Darbesi, Şehir Yayınları, 2001, s.30.

¹⁵³ Davut Dursun , a.g.e., s.31.

şüphe yoktur. Memleket buhrana girdiği zaman orduda birbirinden habersiz örgütler kurulur, bunların bir kısmı tesadüflerle birleşir, aksiyona geçer, bir kısmı kaybolur gider. Nitekim biz de bir süre sonra, ikinci bir gizli örgütle irtibat kurduk ve birleştik. ... 1959 sonu ve 1960 başlarında birkaç büyük toplantı yaptık. Durum gözden geçirildi, gücümüz, imkanlarımız hesaplandı ve en son olarak Ankara'da Türkeş'in evinde toplanarak ihtilal kararını verdik. Karar kesindi, sadece günü tayin etmemiştik."¹⁵⁴

Hazır olan ihtilal örgütü harekete geçmişti. 27 Mayıs 1960 sabahı Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde bir grup subay, 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti'nin ülkeyi baskı rejimine götürdüğü gerekçesiyle ülke yönetimine el koydu. Darbeyi gerçekleştiren subaylar arasından seçilen ve 37 kişiden oluşan Milli Birlik Komitesi, Anayasa ve TBMM'yi feshetti, siyasi faaliyetleri askıya aldı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve diğer bakanlar başta olmak üzere birçok DP'li gözaltına alındı. Ayrıca Genelkurmay Başkanı Rüşdü Erdelhun da gözaltına alınanlar arasındaydı. Milli Birlik Komitesi'nin başına ise emekliye ayrılmak üzere olan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel getirildi.

4.2. 27 MAYIS VE ABD

1950'lerin sonunda ABD yönetimi, Türkiye'de kendisine mümkün olduğunca yakın bir politika izlemeye çalışan Demokrat Parti iktidarının son dönemlerde kendi çıkarlarına uymayan bazı hatalı uygulamaları olduğunu düşünmeye başlamıştı. Bu çerçevede Türkiye'de bazı sorunlar yaşanabileceğini sezen ABD yetkilileri, gerek muhalefet gerekse ordunun kendilerini pek fazla rahatsız edecek bir özellik göstermemesi nedeniyle gelecek yeni bir yönetimden endişe duymuyorlardı. Menderes rejiminin izlediği politika konusunda Amerikan kongresinde beliren endişeleri

¹⁵⁴ Orhan Erkanlı, Anılar Sorunlar Sorumlular, Baha Matbaası, 1972, s.12-13.

yatıştırmak amacıyla Uluslararası Güvenlik İşleri Danışmanlarından Oramiral E.B Grantham, 1959 Nisan'ında Kongre'de yaptığı bir konuşmada, Türk ordusunun son derece güvenilir olduğunu, siyasal düşüncelerle hareket etmediğini; Muhalefet Partisinin ise kuvvetli komünizm karşıtı bir tutum içinde bulunduğunu bu nedenlerle, ne olursa olsun, Türkiye'nin izlediği dış politikada herhangi bir değişiklik olmayacağını belirtmiştir.¹⁵⁵ Nitekim, 27 Mayıs yönetiminin yaptığı ilk işlerden birisi NATO'ya ve CENTO'ya bağlılığını bildirmek olmuş, ayrıca konuya ilişkin olarak ABD büyükelçisine bilgi verilmiştir. Buna paralel olarak ABD yönetimi de, yeni yönetimin Batı dünyasına olan bağlılığını ve bir süre sonra serbest seçimler yapılacağını açıklamasından duyduğu memnuniyeti açıklamış ve 30 Mayıs'ta yani darbeden 3 gün sonra yeni hükümeti tanımıştır.¹⁵⁶

27 Mayıs Darbesi ncesi ve sonrasında ABD'nin tutumuna yönelik birçok araştırma mevcuttur. Bu araştırmalardan biri Sabah Gazetesi yazarı Nur Batur tarafından yapılmıştır. ABD yönetimi tarafından gizliliği kaldırılmış dönemin bazı önemli belgelerine ulaşan Batur, 24 Mayıs 1960 tarihli yani darbeden 3 gün öncesinde Washington'da yapılan Ulusal Konsey Toplantısı'nın zabıtlarına ulaşarak bunları yazmıştır. Zabıtlarda geçen görüşmelere göre, CIA Başkanı Allen Dulles Türkiye'de darbenin artık an meselesi olduğunu vurgulayarak şunları söylemiştir:

*“Menderes ile İnönü arasında kan davasına dönüşen kişisel kavga anayasal bir krize dönüştü. Öğrenci gösterileri arttı. Artık ğrenci olmayanlar da ayaklanmaya katılıyor. Bazı askerler bile gösterilere katılıyor. Türk ordusu ile polis arasında düşmanlık, kin ve husumet oluştu. Ordu ikiye bölündü. Yüksek rütbeli subaylar orduya sadık fakat alt kademedekiler hükümet ile muhalefet arasında bölündüler. Göründüğü kadarıyla Menderes, hoşnutsuzluğun boyutlarını idrak edemiyor. Durum daha da kötüleşebilir ve **sonuçta ordu yönetime el koyabilir.***

¹⁵⁵ Oral Sander, a.g.e., s.198

¹⁵⁶ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s.59.

Türkiye'deki durum gerçekten çok rahatsız edici bir hal aldı. Artık olayların yaratacağı sonuçları tartışmalıyız. ¹⁵⁷

Yukarıdaki rapora bakacak olursak ABD 27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleşeceğini daha önceden görmüş ve darbe sonrası neler yapılabileceğini planlamaya başlamıştır. Peki ABD bu bilgileri nasıl elde ediyordu? O konuda ise 27 Mayıs İhtilali'ni gerçekleştiren subaylar arasında yer alan Suphi Gürsoytrak'ın söylediklerine bakalım:

“ABD, ordunun her kesimine, en küçük birimine kadar her yere girmişti 1960'tan önce... Ordunun büyük küçük bütün birimlerine giren ABD, kuşkusuz istihbarat elemanlarını da yerleştirmişti. Sürekli rapor alıyordu Amerika... CIA bir yandan, ABD Büyükelçiliği bir yandan, soluk alışımızı bile saptıyorlardı.” ¹⁵⁸

Prof. Dr. Baskın Oran'a göre ABD, Türkiye'de herkesin “Öğrenci bağırıp çağırmasıyla” bir sonuç çıkmayacağı ve silahlı kuvvetlerin işe karışmasının bir an meselesi olduğu kanısını taşıdığı bir ortamda Menderes'i CIA aracılığıyla uyarmadı ve olayı kendi dinamiğine bıraktı. Hatta DP'nin en ihtiyacı olduğu anda kredileri keserek rejimin zayıflamasını hızlandırdı. ¹⁵⁹

Yine Nur Batur'un yaptığı bu araştırmada, dönemin ABD Ankara Büyükelçisi Fletcher Warren'ın 27 Mayıs Sabah saat 04.00'ten 28 Mayıs 23.00'e kadar gönderdiği 32 mesajdan ABD'nin gizliliğini kaldırdığı 2 mesaja ulaşılmıştır. Gizliliği kaldırılan 2 mesajdan birisi ABD Büyükelçisi Warren'ın darbeden hemen sonra Orgeneral Cemal Gürsel'le yaptığı görüşmenin tam metninden oluşmaktadır. Bu mesaja göre Gürsel ABD'den acil para yardımı istemektedir. ¹⁶⁰ Washington'a geçilen bu mesajda ABD Büyükelçisi Warren'la Orgeneral Gürsel arasında şu diyaloglar geçmektedir:

¹⁵⁷ Nur Batur, 28 Haziran 2007 Sabah Gazetesi, ABD Gözüyle 27 Mayıs Yazı Dizisi.

¹⁵⁸ Cüneyt Arcayürek, Darbeler ve Gizli Servisler, 5.Basım, Bilgi Yayınları, Ankara 1990, s.53.

¹⁵⁹ Baskın Oran , Atay Akdevelioğlu, a.g.e., s.667.

¹⁶⁰ Nur Batur, 17 Haziran 2007 Sabah Gazetesi, ABD Gözüyle 27 Mayıs Yazı Dizisi.

Gürsel: Geldiğiniz için teşekkür ederim. Gayri resmi bir görüşme yapacağız. Menderes hükümetini etkilemeye çalıştım ama olmadı. Sonunda hükümeti deviren harekete liderlik yapmaktan başka çarem kalmadı. Siz olup biteni nasıl görüyorsunuz?

Warren: Daha önce Latin Amerika'da görev yaptım. Birçok askeri darbe gördüm. Amacını bir kenara bırakalım ama asker olsaydım, yapılış biçiminden dolayı gurur duyardım. Gördüğüm en titiz, en etkin ve en hızlı askeri darbeydi. Devrimci hareketin bütün ülkeyi kontrol altına aldığına inanıyoruz. Ankara'da herkes sonuçtan memnun görünüyor. İşin kolay yanı tamamlandı. Gerçek zorluklar şimdi başlayacak. Sorunlar çok olacak ve Türkiye'yle ABD'yi ve muhtemelen Batı'yı kapsayacak. Ben çözüm yolu aramak için buradayım. Önümüzdeki aylarda da sizin, cuntanın ve iş başına gelecek hükümetin sorunları aşmanıza yardımcı olmaya çalışacağım.

Gürsel: Menderes Hükümeti, vatandaşların haklarını, basın özgürlüğünü, Anayasa'nın kendisine verdiği görevleri unuttu ve yasa dışı hareketlere girişti. Türk halkını baskı altına aldı. Bütün bunlar Türk ordusundakileri, bizi yaraladı. Çok rahatsız olduk ve hedefleri konusunda ciddi kaygıya sürüklendik. Ben, Menderes Hükümeti'ni başka yöne sevk etmek için iknaya çalıştım ama başaramadım. Sonuçta önümüzde, devrimcilerin izlediği yoldan başkası kalmadı.

Warren: Samimi ve açık konuşmanız için teşekkür ederim. Orduyla ilgili görüşlerimi aktarmak istiyorum ama önce bir şey söylemeliyim. Görevime Türk ve Amerikan halkları arasındaki ilişkinin önemine inanarak başladım. Türkiye'nin ABD ve hür dünya için önemli olduğuna inanıyorum. İlişkileri sürdürmek Türkiye için de eşit önemde. Türk Ordusuna saygım en yüksek düzeydedir. Türkiye'nin öneminin ilk nedeni, istikrarı ve Türk ordusunun siyasete karışmamasıdır. Ama çünkü darbe ordudaki bu geleneği kırdı. Pandora'nın kutusunu açtı. Şimdi kimse içinden ne çıkacağını bilemez. Bu sabah ne ordunun, ne de Türk halkının, yaşananların uzun vadedeki önemini anlamadığını hissettim. Uzun yıllar Latin Amerika'da görev yaptım. Birçok askeri darbe gördüm. Yıllar içinde Latin Amerika halklarının,

yasama, yargı ve yürütme organı olan hükümetinin yanı sıra 4. güç olarak nasıl orduyu görmeye başladıklarına şahit oldum. Eğer ordu, işlerin doğru gitmediğine karar verirse, yönetime el koyar. Asker her şeyi izler ve hükümetin arkasında durmak için mutlaka bir yol bulur. Yani ordu, dengeyi oluşturan araç ya da başvurulacak son mahkeme olarak görülür. Atatürk'ün Türkiye'si hiçbir zaman bu durumda olmadı ve bununla gurur duydu. Ama şimdi aynen o duruma düştü. Gelecekteki Türk ordusunun, Türk halkını da yakından ilgilendiren ve bölen herhangi bir siyasi çekişmenin dışında kalmakta çok zorlanacağını düşünüyorum. Bu düşünce, askeri darbeden daha fazla beni endişelendiriyor. Türk ordusunun bu hareketinin dünyadaki etkisinin ne olacağını tahmin edemiyorum. Belki birkaç ay etkisi olmayabilir ama Türkiye'ye yapılacak yardım Amerikan kongresinin onayına sunulduğu zaman etkisinin iyi olmamasından korkuyorum. Ordu, bu hareketiyle, hür dünya prensiplerini çiğnedi. Yani istikrarlı imajını sarstı. **Bugünkü durumda, askeri cuntanın en önemli destek kaynağı özellikle Amerikan, İngiliz ve diğer yabancı basın olarak görünüyor. Çünkü Menderes hükümetini eleştirdiler ve mücadele ettiler.** Türkiye'de olup bitenlerle ilgili en uygun yorumları yapacaklar. Bu en azından cuntanın ilk günlerinde ve yeni hükümet için böyle olacak.

Gürsel: Cumhurbaşkanına, Menderes'e ve bakanlara kötü davranılmadı ve davranılmayacak. Güvence veriyorum. Durum açıklığa kavuşuncaya kadar, deniz kıyısında rahat edebilecekleri, banyolu evlere yerleştireceğim. İsterlerse ailelerini de alabilirler. Türkler daima ABD'yle işbirliği istediler. Amerikalıları ben de seviyorum ve öyle davranıyorum önceki yönetim, cuntayı felaket bir mali kargaşa içinde bıraktı. Maliye Bakan Yardımcısına hazinede kaç para olduğunu sordum. Maaşlar ve diğer ödemeler için 180 milyon lira gerekiyor ama 23 milyon var dedi. İlk maaşları ödemenin ne kadar önemli olduğunu söylememe gerek yok. ABD, Türkiye'ye yaptığı olağan ödemesini, 1 Haziran'dan önce yapıp destek olabilir mi?

*Warren: Cuntanın ve geçici hükümetin ilk maaş çeklerini ödemesinin ne kadar önemli olduğunu anlıyorum. Ama bazı şeylerin açıklığa kavuşması gerekiyor.*¹⁶¹

Mesajın altındaki notta “ABD’nin Türk hükümetine fonlardan avans verdiği” belirtiliyor ama miktarı belirtilmiyor.¹⁶²

27 Mayıs Darbesi’yle ABD arasında ilişki kurulmasına neden olan bir diğer iddia da Başbakan Adnan Menderes’in 1960 yılının Temmuz ayında Sovyetlere yapacağı gezinin 27 Mayıs Darbesi nedeniyle gerçekleşmemesidir. Bilindiği üzere Türkiye o tarihe kadar soğuk savaş şartları içerisinde hep Batı Bloku’nun ve ABD’nin sadık bir müttefiki olmuş dış politikasına bu doğrultuda yön vermiştir. Fakat, özellikle 1959 yılının sonlarından itibaren Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında görüşmeler başlamış, 11 Nisan 1960 tarihinde Türk ve Sovyet Dışişleri heyetleri Ankara’da yayınladıkları ortak bir bildiriye Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yüksek seviyede bir toplantı yapılması hususunda görüş teatisinde bulunduğu ve her iki memleket Başbakanlarının birbirlerini ziyaret etmelerinin kararlaştırıldığını açıklamışlardır.¹⁶³ O dönemde görev yapan bazı diplomatlar, DP yöneticileri ve gazeteciler daha sonraları yazdıkları anılarında o tarihlerde Sovyetlerle yapılan bu görüşmelerin ABD’yi rahatsız ettiğini belirtmişlerdir.¹⁶⁴ Örneğin bu ziyaretle ilgili dönemin gazetecisi Kemal Bağlum şunları yazmıştır:

“Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 1959 sonlarına doğru Amerika’dan 20 milyon dolarlık ek bir yardım istemi için Washington’a gelmişti. Kendisi ile çeşitli iç ve dış politikadan söz ediyorduk. Zorlu, Amerika’nın Türkiye’ye karşı takındığı yeni durumdan söz ederken bana şunları söylemişti: Bizim en büyük hatamız kayıtsız

¹⁶¹ Nur Batur, 17 Haziran 2007 Sabah Gazetesi, ABD Gözüyle 27 Mayıs Yazı Dizisi.

¹⁶² Nur Batur, a.g.m.

¹⁶³ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s.416

¹⁶⁴ Çetin Yetkin, Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2006, s.63

şartsız Amerika'ya tabi olmamız. Böyle bir politika sonsuza kadar devam edemez. Türkiye sırtını Amerika'ya dayamakla hiçbir sonuca varamaz. Aksine kendimizden çok şey veririz, yine de onları memnun edemeyiz. Türkiye NATO ve Amerika'nın yanı sıra Üçüncü Dünya ülkeleri ve Sovyetler ile belli ölçüde ve Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda yeni bir politika izlemek zorundadır. Bir yıldan beri Adnan Beye bunu telkin ediyorum. Adnan Bey bu ısrarlarım karşısında Sovyetlerle ekonomik alanda işbirliği yapılmasını ve Üçüncü Dünya ülkelerinin lideri durumunda bulunan Hindistan ile ilişki kurulmasını kabul etti. Ben de Başbakan Adnan Menderes'in Moskova'yı resmen ziyaret etmesi için gerekli girişimlerde bulundum. Bu girişimlerin özellikle Amerika'yı rahatsız ettiğini de biliyorum. Tahminime göre 1960 ortalarına doğru Adnan Menderes Moskova'ya gidecek.”¹⁶⁵

Yine Büyükelçi Semih Günver, “Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü” adlı kitabında Moskova ziyaretine ilişkin şunları yazmıştır:

“CIA'nın derhal harekete geçtiği, ziyareti önlemeye çalıştığı intibai alındı. Aslında Washington, Moskova ziyaretinden hiç mi hiç hoşlanmamıştı. 1947'den beri Amerika'nın dümen suyuna girmiş bir ülkenin hükümeti ilk kez kendi başına bir harekete tevessül ediyordu. Ayrıca soğuk savaşın henüz hızını kaybetmediği bir dönemde, NATO üyesi bir müttefikin Amerika'dan izin almadan Moskova ile diyalog kurmaya kalkışması NATO içinde ve Hür Dünyada siyasi dalgalanmalara yol açabilecek bir olaydı.”¹⁶⁶

Prof Dr. Baskın Oran'a göre ise, Menderes bir noktadan sonra sanayi tesisi olmaksızın ekonominin yaşayamayacağını görmüş, Türkiye'nin sınaileşmesini istemeyen ABD'nin dışında bir kaynak arayışına girerek, sonunda kredi için Moskova'ya açılma kararı vermişti. ABD hem Menderes rejiminin pamuk satmak yerine tekstil üretip satmak istemesinden hoşlanmadı, hem de Soğuk Savaş ortamında Batı Bloku'nda gedik açacak bir Moskova gezisinden özellikle rahatsız oldu. Bu sırada Türkiye'deki ABD ve

¹⁶⁵ Kemal Bağlum, Anıpolitik 1945-1960, Bilgi Yayınları, Ankara, s.229-230

¹⁶⁶ Semih Günver, Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü, Bilgi Yayınları, Ankara, 1985, s.133.

NATO kurumlarında çalışan muhalif subay ve memurların, rejim aleyhinde bildiri vb. çoğaltıp dağıtmalarına ve mitinglere aktif biçimde katılmalarına hiçbir şekilde engel olunmadı.¹⁶⁷

4.3. 27 MAYIS DARBESİ SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE ABD İLE BATI İTTİFAKI'NIN TÜRKİYE'YE KARŞI TUTUMLARI

27 Mayıs Darbesi'ni yapanlar daha darbenin ilk gününde radyolarda şu açıklamaları yapmışlardır: "NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya bağlıyız."¹⁶⁸ Nitekim Yeni Türk Hükümeti'ni hemen 30 Mayıs tarihinde ABD ve İngiltere tanıdı.

27 Mayıs Hareketi'nin Türkiye'nin dış politikasının temel tercihlerinde herhangi bir değişiklik yaratmadığı ortadadır. Gerek blok örgütü üyeliklerinin yükümlülükleri açısından gerekse uluslararası platformlardaki tutum ve tercihler açısından bir önceki döneme göre bir değişiklik yoktur. Ayrıca bu benzerlik sadece politik ilişkilerle kalmamakta, ekonomik açıdan da bir dış borç batağı ve döviz sıkıntısı ile karşı karşıya kalmış ve sorunlu Türkiye ekonomisi için gerekli olan dış kaynak açısından da karşımıza yine ABD çıkmaktadır. Askerler de Türkiye'nin askeri gücüne destek açısından ekonominin önemini farkında olarak, ABD yardımına duyulan ihtiyaç konusunda belki eski yönetime göre daha ileri bir noktadaydılar. 26 Ağustos 1962 tarihinde Ankara'ya gelen ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'a durum anlatılmış, bunun sonucunda 1962 yılında 188 Milyon Dolar olan ABD yardımı, 1963 yılında 237 Milyon Dolar olmuştur.¹⁶⁹

Darbe Hükümeti'nin dış politika konusunda benimsediği ilkeler, Türkiye'nin Batılı müttefikleri arasında, özellikle ABD'de memnunluk yaratmıştır. ABD Başkanı Eisenhower, darbe yönetiminin başkanı Cemal

¹⁶⁷ Baskın Oran, Atay Akdevelioğlu, a.g.e., s.667.

¹⁶⁸ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s.323.

¹⁶⁹ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s.60.

Gürsel'e 11 Haziran'da gönderdiği bir mesajda, memnunluğunu şöyle açıklamıştır: "...Hükümetinizin Türkiye'nin NATO ve CENTO ile bağlarını muhafaza etmek hususundaki azmi, benim için ve hür dünyanın müdafaası gayesiyle kurulmuş bulunan bu müşterek emniyet teşekküllerinde Türkiye ile teşriki mesai edenler için keza büyük bir memnuniyet kaynağı teşkil etmiştir. Hükümetim, Türk ve Amerikan milletleri arasındaki münasebetlerin öteden beri mümeyyiz vasfını teşkil etmiş olan dostluk ve işbirliği ananesine uygun olarak, Türkiye ile samimi münasebetlere devamdan memnuniyet duyacaktır."¹⁷⁰

Türkiye, Milli Birlik Yönetimi sırasında da Batı bağılılığına, önceki idare gibi büyük bir önem vermekte devam etmiştir. Bu bağılılıkta, özellikle dış yardım almak gereğinin küçümsenmeyecek payı vardır. Devlet Başkanı Cemal Gürsel 4 Temmuz 1960'ta yaptığı bir basın toplantısında bu durumu şöyle anlatmaktadır:

"Borçlarımızı biliyorsunuz o kadar çok ki, nasıl ödeyeceğiz ve dünyadaki itibarımız nasıl yeniden ihya edeceğiz? Bu büyük bir mesele ama borcumuzu asla reddetmiyoruz. Hesaplı hareket etmek, kitaplı hareket etmek, yorganımıza göre ayağımızı uzatmak, çok çalışmak suretiyle biz gene borçlarımızı vermeye çalışacağız. Fakat unutulmamalıdır ki, bu çok fazla olan borçları öderken NATO camiası için hayati ehemmiyeti olan Türk askeri ve iktisadi gelişme işi de sekteye uğrayacaktır. Şu halde Avrupa'nın bunu görmesi ve Türkiye'ye yardım etmesi makul bir harekettir. Amerikan yardımının arttırılması keyfiyetine gelince, Amerika bizi anladığı takdirde bu yardımı arttırabilir ve arttırılmalıdır. Şimdi size söylemeyeceğim. Birçok yerlerden bana avuç dolusu yardım teklifleri geliyor ama Amerika'nın bu yardımı yapması daha iyi olur zannediyorum."¹⁷¹

¹⁷⁰ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s.323-324.

¹⁷¹ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s.326.

SONUÇ

II. Dünya savaşı sonrasına kadar Türkiye, dış siyasette Atatürk'ün tarafsızlık politikasını izlemiş ve bunda da önemli ölçüde başarılı olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında İnönü, ülkeyi savaşa sokmamak için azami gayret sarf etmiş ve sonuçta Türkiye'yi savaşın dışında tutmuştur. Fakat II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, Sovyetlerin Boğazlar üzerindeki emelleri ile Kars ve Ardahan üzerindeki talepleri nedeniyle kendini Sovyet tehdidi karşısında yalnız hissetmiş ve tarafsızlık politikasını terk etmeye başlamıştır. İki kutuplu dünya düzeninde Türkiye tercihini Sovyet tehdidine karşı Batı ittifakı ve ABD'den yana kullanmıştır.

Türkiye'nin ABD ve Batı ittifakına yönelmesindeki bir diğer neden de içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardır. Türkiye ekonomisi II. Dünya Savaşı sonrası ciddi bir daralma içerisindeydi. Savaş yıllarında ordudaki asker sayısı arttırılmış, çalışması gereken önemli bir işgücü nüfus silah altına alınmış, böylece savunma masrafları artmıştır. Savunma masraflarının artması sonucu devlet bütçesinde oluşan daralma halka yeni vergilerin getirilmesine neden olmuştur. Ayrıca sanayide de istenilen hamleler sermaye yetersizliği nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Türkiye'nin bu hamleleri gerçekleştirilmesi için dış yardımlara ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye, ABD ve Batı ittifakı için de önemliydi. Avrupa'nın güvenliği için Türkiye stratejik bir öneme sahipti. Sovyetler Birliği ve Komünizm yayılmasının engellenmesi için Türkiye ile işbirliği yapılmasının önemini gerek ABD gerekse Batı ittifakının diğer üyeleri biliyorlardı. Türkiye'nin stratejik konumu Ortadoğu'ya yakınlığından dolayı da önemliydi. Zira Türkiye, Batı ittifakının Ortadoğu'ya açılan kapısı gibiydi. Ayrıca Sovyetlerin de Ortadoğu üzerindeki emelleri ve planları düşünüldüğünde Türkiye'nin konumu daha ayrı bir önem arz ediyordu. ABD'nin ve Batı ittifakının en büyük korkusu komünizm tehlikesinin Türkiye ve Yunanistan'a sıçramasıydı.

Zira bu iki ülkenin komünizm etkisi altına girmesi ABD'nin küresel çıkarlarını zora sokacak, Avrupa'nın güvenliği tehlikeye girecekti.

Bütün bu nedenleri göz önünde bulunduran ABD Başkanı Truman, Türkiye ve Yunanistan'a mali ve askeri yardımların yapılması gerektiğini belirtmiş ve bu yardımlar için ABD senatosundan karar çıkarmıştır. Bu yardımlarla ABD ile Türkiye arasındaki askeri ve ekonomik ilişkiler artmış ve ileride atılacak önemli adımların temelini bu yardımların verilmesi oluşturmuştur. Daha sonraki yıllarda Avrupa ülkelerine verilen Marshall Yardımları'ndan da Türkiye faydalanmış ve bu maddi yardımlar çeşitli vesilelerle uzun süre Türkiye'ye verilmiştir.

Türkiye'nin Batı ittifakına tam manasıyla girmesi ise DP İktidarı döneminde NATO'ya alınmasıyla olmuştur. NATO ittifakına girilmesinde de Kore'ye asker gönderilmesi kararı önemli bir etken olmuştur. Türkiye, ilk defa kendi sınırları dışında bir ülkeye asker göndermiş, üstelik Menderes Hükümeti bu kararı TBMM'nin onayına sunmadan almıştır. Bu, o tarih itibariyle riskli bir adımdır fakat bu riskli adım sonuçlarını vermiş ve Türkiye bu karar neticesinde NATO'ya alınmıştır. Tabii bu süreçte ABD de etkili olmuş, Türkiye'nin NATO'ya alınması için etkinliğini ortaya koymuştur.

Türkiye'nin NATO'ya girmesi Türk Dış Politikası'nda bir dönüm noktası olmuş, Türkiye ilk kez böyle büyük bir askeri organizasyonun içerisinde yer almış ve Sovyet tehdidine karşı kendisine güçlü bir ittifak edinmiştir. Atatürk'ün ve II. Dünya Savaşı yıllarında İnönü'nün tarafsızlık politikası artık tamamıyla terk edilmiş, dış politikada Batı ittifakının tam müttefiki olunmuştur.

Türkiye, NATO ittifakına alındıktan sonra Menderes'in dış politika stratejisinde kendisini bulan "Atlantik'ten Pakistan'a kadar güvenlik zinciri" stratejisini uygulamaya başlamıştır. Bu strateji ABD'nin çıkarlarıyla örtüşen bir stratejidir. ABD, Ortadoğu'da ve Balkanlar'da Sovyetler Birliği

yayılmamasının engellenmesi için Türkiye'nin liderliğini yaptığı bölgesel paktlarla, Sovyetler Birliği'ne karşı bir tampon bölge kurulmasının kendi küresel çıkarları doğrultusunda olduğunu düşünmektedir. Her iki ülke açısından da uygun olan bu dış politika çerçevesinde Türkiye ilk adımı Balkan Paketi'nin kurulması için atmıştır. Daha önce Sovyetler Birliği'ne yakın olan Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği'yle bozulan ilişkilerini fırsat bilip Yunanistan'ı da içeren bir pakt imzalanmıştır. Fakat bu pakt uzun sürmemiş, Sovyetlerin Yugoslavya'ya karşı tavizkar bir politika izleyerek tekrar bu ülkeyle yakınlaşması ve Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan Kıbrıs Sorunu neticesinde pakt işlevini kaybetmiştir. Böylece Menderes'in ABD ve Batı ittifakı adına bölgedeki ilk adımı amacına ulaşamamıştır.

Menderes, Sovyet yayılmacılığını engellemek için bir diğer pakt girişimini de Ortadoğu'da yapmıştır. Menderes bu bölgedeki Arap ülkelerine öncülük ederek, ABD ve Batı ittifakı desteğinde bir pakt oluşturma çabasıyla bölge ülkeleriyle temasa geçmiştir. Fakat bu noktada Mısır'ın Arap Milliyetçiliği söylemiyle karşı karşıya kalmıştır. Nasır yönetimindeki Mısır, bu pakt girişimine şiddetle karşı çıkmış Türkiye'nin İngiltere ve ABD emperyalizmi güdümünde bölge ülkelerini kontrol altına almak istediğini vurgulamıştır. Aslında bu, bölgede bir liderlik savaşıdır. Mısır kendisini Arap ülkelerinin lideri olarak görmekte ve Arap milliyetçiliği söylemiyle Nasır'ın liderliğinde bir Arap birliği kurmak istemektedir. Buna karşı Türkiye'de bölgede ABD adına liderlik üstlenmek istemektedir. Menderes, Nasır'ın bu karşı propagandasına karşı Irak'ın da desteğiyle Bağdat Paketi'ni kurmuştur. Fakat pakta Arap ülkelerinden beklenen katılım ve destek gerçekleşmemiştir.

Arap ülkelerinden beklenen katılımın olmamasında Mısır ve Sovyetler faktörünün yanı sıra, Türkiye ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler de önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin İsrail ile olan diplomatik ilişkileri Arap ülkelerinin tepkisini çekmiş ve bu nedenle Arap ülkeleri 1950'li yıllarda Türkiye'ye karşı önyargılı bir politika izlemiştir. Pakt, üye ülkelerin de

beklentilerini gerçekleştirememiş, Süveyş bunalımı ve Irak'ın diğer Arap ülkeleri tarafından yalnızlığa itilmesi nedeniyle istediği amaca ulaşamamıştır.

Süveyş bunalımında Türkiye, İngiltere yanlısı bir politika izlemiş ve bu politika da Irak haricindeki diğer Arap ülkeleri tarafından Türkiye'ye karşı bir cephe oluşmasına neden olmuştur. Türkiye'nin, Süveyş krizinde İngiltere'yi desteklemesinin nedeni ise o sırada ortaya çıkan Kıbrıs meselesinde Türkiye ile İngiltere'nin çıkarlarının örtüşmesidir. Türkiye, Ortadoğu'da İngiltere ve ABD yanlısı bir politikayla çıkarlarını koruyabileceğini düşünmektedir. Irak'ta 1958 yılında askerler tarafından yapılan darbe neticesinde Irak hükümeti düşürülmüş ve yönetime General Kasım liderliğindeki askerler gelmiştir. Yeni yönetim Bağdat Paktı'ndan ayrıldığını bildirmiş böylece Türkiye bölgedeki en büyük müttefikini de yitirmiş, Bağdat Paktı da etkinliğini kaybetmiştir.

DP Dönemi'nin ve ondan sonraki iktidarlar döneminin de en önemli dış politik olaylarından birini oluşturacak olan Kıbrıs Sorunu 1950'li yıllarda ortaya çıkmış ve Menderes Hükümeti'nin dış politikasındaki tutum ve davranışlarda yeni bir belirleyici etken olmuştur. Aslında 1954 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs konusunu Birleşmiş Milletler gündemine getirmesine kadar Türkiye'nin bir Kıbrıs sorunu bulunmamaktaydı. Kaldı ki Türkiye böyle bir sorunla karşı karşıya kalması durumunda ne yapacağını da planlamamıştı. Türkiye, sorunun ortaya ilk çıktığı dönemlerde Yunanistan ile olan ilişkilerinde o güne kadar Atatürk-Venezilos döneminden kalan iyi ilişkilerini korumakta, gerek NATO çerçevesinde gerekse Balkan Paktı çerçevesinde Yunanistan'la müttefik durumunda bulunmaktaydı. Her iki ülke Kore'ye birlikte asker göndermişti. Türkiye bu çerçevede Yunanistan'la ilişkilerini bozmak istememekteydi. Fakat Yunanistan Kıbrıs üzerindeki emellerinden vazgeçmemekte "Enosis İdeali" doğrultusunda adanın kendisine bırakılmasını istemekteydi. Buna karşılık Menderes Hükümeti ilk başlarda adada mevcut statükonun korunması gerektiğini savunmuş eğer mevcut statükoda bir değişiklik yapılması söz konusu ise de bunun tarihsel, coğrafi, etnik, stratejik, askeri ve siyasi nedenlerden dolayı Türkiye lehine

olması gerektiğini savunmuştur. Çünkü Menderes Hükümeti'ne göre Kıbrıs Türkiye'nin güvenliği açısından önemli bir yerdedir ve zaten batı kıyısındaki adaların büyük bölümü Yunanistan'ın elindedir ve Kıbrıs'ın da Yunanistan'ın eline geçmesi durumunda Türkiye açısından güvenlik zaafiyeti oluşacaktır.

Menderes Hükümeti Kıbrıs Sorunu'nun ilk kez uluslararası bir platformda tartışılacağı I. Londra Konferansı öncesinde Kıbrıs konusunda çalışmalar yapması ve Türkiye'nin tezlerini oluşturması için Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Başkanlığı'nda bir Kıbrıs Komisyonu oluşturdu. Bu komisyonun yaptığı çalışmalar neticesinde, I. Londra Konferansı'nda Fatin Rüştü Zorlu tarafından Türk tezi başarılı bir şekilde savunularak, Kıbrıs Adası'nın Türkiye için tarihsel, coğrafi, etnolojik, kültürel ve askeri açıdan önemi anlatılmıştır. Türkiye'de meydana gelen 6-7 Eylül olayları konferansın sona ermesine neden olmuştur. 6-7 Eylül olayları Menderes Hükümeti'nin prestij kaybetmesine sebep olurken, Türkiye'yi dış dünyada da zor durumda bırakmıştır.

Fakat Kıbrıs Komisyonu'nun ortaya koyduğu stratejiler ve taktiklerin doğru bir şekilde uygulanması sonucu Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın yanı sıra adada söz sahibi olan bir diğer etken konumuna gelmiştir. Aslında İngiltere ve Türkiye'nin Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki çıkarları örtüşmüştür. Bağdat Paktı ve NATO'da müttefik olan bu iki ülke Doğu Akdeniz'in güvenliğine önem vermiştir. Bu doğrultuda her iki ülke de Yunanistan'ı tavize zorlamıştır. Fatin Rüştü Zorlu'nun müzakerelerdeki başarısı ve Türk tarafının tezlerini başarılı bir şekilde savunması sonucu İngiltere'nin de katkılarıyla adada bağımsız bir devlet kurulması sürecine girilmiş, Londra ve Zürih Antlaşmaları'yla Bağımsız Kıbrıs Devleti'nin kurulması sağlanmıştır. Bu antlaşmalarla Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile birlikte Kıbrıs'ta garantör ülke statüsünü elde etmiş ve adada 650 askerini devamlı suretle bulundurma hakkına sahip olmuştur. Bu antlaşmalar Türkiye'ye adada hukuksal bir statü kazandırmış, daha sonraki Türk hükümetlerine de izleyecekleri politikalar için siyasi ve hukuksal temeller oluşturmuştur.

1959 yılı sonlarına gelindiğinde Menderes Hükümeti, ABD'den istediği dış yardımları alamamaktaydı. Ayrıca alınan az miktardaki dış yardımı da istediği alanlarda kullanamamaktaydı. Yardımların sanayi yatırımlarında kullanılması ABD ve Avrupa tarafından reddediliyordu. Ayrıca Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu tek yönlü dış politikanın yani sadece ABD yörüngesinde izlenen dış politikanın terk edilmesini istiyor, Sovyetler Birliği'yle ilişkilerin düzeltilmesi ve çok yönlü bir dış politika izlenmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu konuda Menderes'i de ikna etmişti. Bu doğrultuda Sovyetler Birliği'yle görüşmeler başlamış, bir Sovyet Heyeti Türkiye'ye gelmiş, Başbakan Adnan Menderes'in Sovyetler Birliği'ne bir ziyaret yapması kararlaştırılmıştı. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda ve dönemin bazı önemli devlet görevlilerinin daha sonra yazdıkları kitaplarında bu geziden ABD'nin rahatsızlık duyduğu ve soğuk savaşın zirvede olduğu bu yıllarda Menderes'in bu gezisinin ABD tarafından rahatsızlıkla karşılandığı belirtilmiştir. Nitekim Menderes bu geziyi gerçekleştirilmeden 27 Mayıs Askeri Darbesi neticesinde devrilmiş, ülke yönetimini askerler ele geçirmiştir.

27 Mayıs Darbesinden 3 gün öncesinde yani 24 Mayıs 1960 tarihinde Washington'da yapılan Ulusal Konsey Toplantısı'nda dönemin CIA Başkanı Allan Dulles, Türkiye'de darbenin artık an meselesi olduğunu, artık darbeden sonrasını tartışmak gerektiğini belirtmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere daha darbe gerçekleşmeden darbenin olacağı bilgisi ABD'ye ulaşmış fakat ABD yetkilileri Menderes'i ve hükümeti uyarmamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi ABD'nin artık Menderes Hükümeti'nin bazı uygulamalarından (dış yardımların sanayileşmede kullanılması ve Sovyetler'le yakınlaşma) rahatsızlık duyması ve gerek muhalefetin gerekse ordunun yönetimi ele alması durumunda kendilerini pek fazla rahatsız edecek bir özellik göstermemesidir. Nitekim 27 Mayıs'tan sonra darbeyi yapanlar daha ilk gün radyodan NATO'ya ve CENTO'ya bağlılığını bildirmiş, darbenin hemen sonrasında ise Cemal Gürsel ABD Büyükelçisiyle görüşüp gerekli dış yardımları temin edebilmiştir.

Bu çalışmanın bütününden anlaşılacağı üzere 1950-60 dönemi Türk Dış Politikasını belirleyen temel unsurların başında ABD faktörü gelmektedir. ABD'nin Türkiye'yle bu kadar çok ilgilenmesinin nedeni de dünya çapındaki küresel çıkarları açısından Türkiye'nin bulunduğu stratejik konumun önemidir. Yine çalışmanın bütününden anlaşılacağı üzere Türkiye açısından ABD ile ilişkisinde sürekliliğini sağlayan unsurlar, Türkiye'nin ekonomik yardıma duyduğu gereksinim, ulusal güvenliği sağlam taahhütlere bağlama isteği, bölgesinde ABD desteğinde lider bir ülke olma emeli ve geçmişten süre gelen modernleşme ve batılılaşma anlayışıdır.

Kısa bir anlatımla, II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Türkiye'nin dış politikası, Sovyet tehdidine karşı ABD'ye dayanmak gibi sınırlı bir politika iken, Truman Doktrini'nin uygulanmaya başlamasından sonra Türk yöneticileri, bu sınırlı amacı çok aşan, geniş kapsamlı ve dünya çapında bir politikanın uygulayıcısı durumuna düşmüşlerdir. Her ne kadar 1960 başında bu geniş ve kapsamlı ABD politikasından vazgeçme yolunda adım atmaya kalkışarak çok yönlü bir dış politika izlemek istemişlerse de, bir askeri darbe neticesinde bunu gerçekleştiremeden yönetimden uzaklaştırılmışlar, daha sonra da olağanüstü bir mahkemede yargılanarak idam edilmişlerdir.

Türk dış politikası açısından 1950'li yıllar çok önemlidir ve bu dönemdeki dış politik olayların sonuçları günümüze kadar etkili olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya dahil edilmesinden sonra Türkiye ile ABD ilişkileri NATO çerçevesinde sıkı müttefiklik ilişkilerine dönüşmüş, ABD ile Türkiye arasında birçok ikili antlaşma bu yıllarda imzalanmıştır. Örneğin bu antlaşmaların biri neticesinde 1954 yılında ABD'ye İncirlik hava üssü verilmiş ve ABD körfez savaşında, bu hava üssüyle savaşta önemli avantaj sağlamıştır. Aslında ABD ile olan yakın ilişkiler DP döneminden önce II. Dünya Savaşı'ndan sonra CHP döneminde Truman Doktrini'yle başlamış ve Türkiye ABD'den ciddi manada dış yardım elde etmiştir. Fakat Menderes döneminde bu ilişkiler çok boyutlu bir hal almış Türkiye-ABD ilişkileri

ekonomik, siyasi ve askeri açıdan daha ileri bir noktaya gelmiştir. Daha sonraki yıllarda Menderes Hükümeti ve ABD arasında ortaya çıkan mali yardımların kullanılacağı alanlara yönelik anlaşmazlık ilişkilerin son dönemlerde gerilmesine neden olmuştur. Menderes'in yapılan yardımları sanayileşmede kullanmak istemesinden ABD rahatsız olmuştur. Günümüzde de İMF ve Dünya Bankası eliyle yapılan mali yardımların kullanılacağı alanı İMF ve Dünya Bankası yetkilileri belirlemekte ve bu alanların dışında kullanılması durumunda mali yardımlar yapılmamaktadır. Aslında bunlar mali yardımlar da değildir sadece uzun vadeli kredilerdir. Nitekim Menderes döneminde alınan paralar da hibe şeklinde olmaktan çok geri ödemeli kredi niteliğindedir.

Öte yandan bugün Türkiye'nin önünde önemli bir sorun olarak duran Kıbrıs meselesi o yıllarda ortaya çıkmış ve Türkiye o yıllarda izlediği başarılı dış politikayla Kıbrıs'taki Türklerin siyasi ve kültürel haklarının verilmesini sağlamış ve garantör ülke statüsünü elde ederek Kıbrıs'ta söz sahibi olmuştur. Fakat daha sonraki yıllarda izlenen politikalar Kıbrıs konusunu tam bir çikmaza sürüklemiş ve Kıbrıs'ta bugünkü tablo ortaya çıkmıştır.

Yine bugün Türkiye'nin hedeflediği Avrupa Birliği üyeliğinin temeli de bu dönemde atılmıştır. 1959 yılında Menderes hükümeti döneminde Türkiye, Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmalarından sayılan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvurmuştur. AET Bakanlar konseyinin başvuruyu kabulü sonrası Türkiye, 1963 yılında AET'yle ortaklık yaratan Ankara Antlaşması'nı imzalamıştır.

1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılması ve soğuk savaşın sona ermesi neticesinde doğu bloku ve batı blokundan oluşan iki kutuplu yapı ortadan kalkmış ve Türk dış politikası da bundan etkilenmiştir. Türkiye artık Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun askeri darbenin hemen öncesinde uygulamak istediği çok yönlü dış politika anlayışını benimsemiştir. Türkiye bugün hem AB hem ABD hem de Ortadoğu ve Uzakdoğu ülkeleriyle

siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri ilişkilerini güçlendirerek çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamıştır.

Ayrıca ABD'nin 27 Mayıs askeri darbesi sonrası darbe hükümetiyle olan yakın ilişkileri ve darbe hükümetine verdiği ekonomik destek, yine daha sonraki yıllarda meydana gelen darbelerde de aynı tutumu sergilemesi, Türkiye'deki darbelerde ABD desteğinin olduğu şüphesini ortaya koymuştur. Bu askeri darbelerin ertesinde ise başa gelen cunta hükümetleri hep ABD ve NATO'nun lehine bir dış politika izlemiştir. Nitekim 27 Mayıs öncesinde ABD'nin Menderes'ten istediği fakat Menderes'in yapmaya yanaşmadığı ordu reformu, 27 Mayıs darbesi sonrasında askeri cunta hükümeti tarafından yapılmış ve ordudan bir günde 7000 subay emekliye sevk edilmiştir. Aynı şekilde, darbeden önce sanayileşmede kullanılmak üzere talep edilen 30 milyon dolarlık kredi Menderes'e verilmemiş fakat darbeden sonra askeri cuntaya bu yardımlar esirgenmemiştir. Yine tüm darbelerden sonra üniversitelerde tasfiyeler gerçekleşmiştir. 12 Eylül'den sonra Türkiye, Yunanistan'ın tekrar NATO'ya girişini ABD isteğiyle onaylamıştır.

Bütün bunların günümüze kadar uzanan en somut etkisi ise dönemin ABD Büyükelçisi Warren'ın tabiriyle 27 Mayıs askeri darbesinin "pandoranın kutusunu " açmış olması ve Türkiye'de askeri darbeler dönemini başlatmış olmasıdır. Bu askeri darbeler ise Türkiye'nin demokrasisini kesintiye uğratmış, gelişimini geciktirmiş, gerek iç politikada gerekse dış politikada Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye’nin oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Ankara, Doruk Yayınevi, 2002.

AKŞİN, Sina, “*Siyasal Tarih (1950–1960)*” *Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908–1980)*, İstanbul, Cem Yayınevi, 2000.

ALASYA, Fikret, *Tarihte Kıbrıs*, Ankara, 1988.

ARCAYÜREK, Cüneyt, *Darbeler ve Gizli Servisler*, 5.Basım, Bilgi Yayınları, Ankara 1990.

ARI, Tayyar “ Geçmişten günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler “, 21.Yüzyılda Türk Dış Politikası, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004

ARMAOĞLU, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, (14.baskı), İstanbul, Alkım Yayınları, 2004.

Ayin Tarihi, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, 30 Temmuz 1950.

BAĞCI, Hüseyin, “Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2004.

BAĞCI, Hüseyin, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara, İmge Yayınevi, 1990.

BAĞCI, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*, METU Press Yayınları, 2001.

BAĞLUM, Kemal, *Anıpolitik, 1945–1990*, Ankara, Bilgi Yayınları, 1991.

BAHARÇİÇEK, Abdülkadir, *Soğuk Savaşın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri*.

BALCIOĞLU, Mustafa, “ Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Durmuş Yalçın vd., Ankara, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.

BATUR, Nur, *ABD Gözüyle 27 Mayıs Yazı Dizisi*, 17 Haziran 2007 Sabah Gazetesi.

BATUR, Nur, *ABD Gözüyle 27 Mayıs Yazı Dizisi*, 28 Haziran 2007 Sabah Gazetesi.

BEHRAMOĞLU, Namık, *Türkiye Amerikan İlişkileri*, Yar Yayınları, 1973.

BİLGE, A. Suat, “ *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri* ” Olaylarla Türk Dış Politikası, ed. Mehmet Gönlübol, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993.

CANATAN, Yaşar, *Türk – Irak Münasebetleri:1926–1958*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Cumhuriyet Gazetesi, 01.06.1950.

Cumhuriyet Gazetesi, 26.03.1954.

Cumhuriyet Gazetesi, 30.05.1950.

ÇALIŞ, Şaban ve AKGÜN, Birol, “*Çatışmadan Uzlaşmaya: 21. Yüzyıla Girerken Balkanlar’da Türk-Yunan Rekabeti*”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ed. İdris Bal, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

DEMİNER, Mehmet Arif, *6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası*, Bağlam Yayıncılık 1995.

DEMİRTAŞ COŞKUN, Birgül, “Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ed. İdris Bal, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

DİKERDEM, Mahmut, *Ortadoğu’da Devrim Yılları*, İstanbul, 1977.

DURSUN, Davut, *27 Mayıs Darbesi*, Şehir Yayınları, 2001.

ERASLAN, Cezmi, “*Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası*”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Durmuş Yalçın v.d. Ankara, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004.

ERHAN, Çağrı, “*ABD ve NATO ile İlişkiler*”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih*, Ankara, 1953

ERKANLI, Orhan, *Anılar Sorunlar Sorumlular*, Baha Matbaası, 1972.

EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 4.b, Ankara İmge Yayınevi, 2003

FIRAT Melek ve KÜRKÇÜOĞLU, Ömer “1945-01960 Arap Devletleriyle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

GÖNLÜBOL, Mehmet – SAR, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919–1938)*, Ankara: AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.

Mehmet – ÜLMAN Haluk, “1919–1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası” *Olaylarla Türk Dış Politikası*, ed. Mehmet Gönlübol, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993, s.2–136.

Mehmet –ÜLMAN Haluk, “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945–1965)”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, ed. Mehmet Gönlübol, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993, s.191–337.

GÖNLÜBOL, Mehmet, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*, Siyasal Kitabevi Yayınları, 1996.

GÖZEN, Ramazan, “Ortadoğu’da Güç Dengeleri”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

GÜRÜN, Kamuran, *Dış ilişkiler ve Türk Politikası-1939’dan Günümüze Kadar*, Ankara, SBF Yayınları, 1983, s.354.

HATİPOĞLU, H.Murat, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan*, Ankara, 1997.

HİTTİ, Nassif, “Süper Güçlerin Stratejileri içinde Arap Dünyası ve Türkiye” *Arap Türk İlişkilerinin Geleceği (Milletler arası Platformda Çözüm Önerileri)*, Ed. Ali Çankırılı, İstanbul, Timaş Yayınları, 1994.

KAMER Kasım, “Türkiye-İsrail İlişkiler: İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ed. İdris Bal, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

KARADAĞ, Raif, *Türk Hariciyesinin Çetin Sınavı Kıbrıs*, İstanbul, Emre Yayınları, 2004.

KARLUK, Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Eskişehir, Beta Yayınları, 1995.

KENNEDY, Paul, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Düşüşleri*, (Çev. Birtane Karanakçı), İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1989.

LEE, Stephan J., *Avrupa Tarihinden Kesitler (1789–1980)*, Çev: Savaş Aktur, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2002.

MAVROYANNİS, Andreas D., *Kıbrıs Sorununun Türk-Yunan ilişkilerine Etkisi*, İstanbul, Metis Yayınları, 1990.

MİHAİLİDİS, Mihalis, *“Kıbrıs Türk İşçi Sınıfı ve Kıbrıs İşçi Hareketi”*, *Kıbrıs Dün ve Bugün*, Der. Masis Kürkçügil, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003.

NEİL, William Mc, *Dünya Tarihi*, (Çev.Alaattin Şenel), Ankara, İmge Yayınları, 1994.

ORAN, Baskın, AKDEVELİOĞLU, Akay, *Türk Dış Politikası Cilt: 1 (1919 - 1980)*.

ÖKE, Mim Kemal ve MÜTERCİMLER, Erol, *Yalnızlıktan Saygınlığa Demokrat Parti'nin Dış Politikası*, Demokratlar Kulübü Yayınları, 2000.

SANDER, Oral, *1918-1994 Siyasi Tarih*, İmge Kitabevi Yayınları, 2001.

SANDER, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları, 1979.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, 2006.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 4.b., İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.

USLU, Nasuh, “Kıbrıs sorunu” , *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.303–342.

YALÇIN, Soner, *Bay Pipo*, İstanbul, Doğan Kitap, 2000.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, *İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950 – 1954)*, Ankara, Bizim Büro Yayınevi, 2000.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, *“Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri”*, *Türkiye Günlüğü*, Ankara, Yaz, 2004.